

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
_____ Ю.І.Чентуков
« ____ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»

на тему: **Розвиток міжнародної торгівлі сільськогосподарськими
товарами**

Студента економіко-правового
факультету
спеціальності 051 «Економіка»
освітнього ступеня «Магістр»
Мусаєва Михайла Фархадовича

Науковий керівник:
Чентуков Ю.І., д.е.н., професор

Рецензент:
Політик О.А., віце-президент Донецької
торгово-промислової палати, керуюча
відділенням Донецької ТПП у
м.Маріуполі

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2020 р.

Маріуполь - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	7
1.1.Сутність та передумови розвитку міжнародної торгівлі	7
1.2.Класифікаційні ознаки сільськогосподарської продукції в умовах міжнародної торгівлі.....	21
1.3 Інституційна система регулювання міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства	26
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	367
2.1 Сучасний стан та тенденції розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства	37
2.2 Особливості розвитку сільського господарства України	49
2.3.Особливості участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією	55
Висновки до другого розділу	62
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ.....	644
3.1 Наслідки глобальної пандемії для міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією	64
3.2 Прогнозування розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства	74
3.3. Шляхи та напрями оптимізації участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією.....	89
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. Диспропорційність українського виробництва та лібералізація зовнішньої торгівлі призвели до зростання імпорту продукції сільського господарства та харчової промисловості. Структура зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору є незбалансованою. За останні роки спостерігається тенденція зростання питомої ваги експорту сировини, а в імпорті - продукції переробної промисловості. У структурі імпорту зростає частка аграрної продукції, для виробництва якої країна має ресурсний потенціал. У зв'язку із цим оптимізація структури зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору набуває важливого значення з точки зору продовольчої безпеки.

Питанням розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією та продовольчій безпеці присвячено праці Т. Домашевської, Я. Жаліло, А. Мазаракі, Т. Мельник, П. Саблука, О. Собкевич, Т. Осташко, В. Олійник. Однак потрібно поглибити дослідження в напрямі можливості нарощування експорту та заміщення імпорту певних видів аграрної продукції.

Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами та визначення особливостей долучення до цього процесу України.

Виходячи з поставленої мети, можна виділити наступні завдання:

- Визначити сутність та передумови розвитку міжнародної торгівлі;
- Надати характеристику та здійснити класифікацію сільськогосподарської продукції в умовах міжнародної торгівлі;
- Дослідити інститути та інструменти регулювання міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства;
- Проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства;
- Визначити особливості розвитку сільського господарства України;

- Здійснити аналіз тенденцій та особливостей участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- Надати прогноз розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства;
- Визначити шляхи та напрями оптимізації участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- Визначити вплив пандемії на розвиток міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. **Предметом дослідження** є особливості участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Теоретичною базою та методологічною основою магістерської роботи є наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в області міжнародної торгівлі, в т.ч. сільськогосподарськими товарами, та її регулювання, періодичні видання, інформаційні матеріали та офіційні звіти Державного комітету статистики України, UNCTAD, ресурси глобальної мережі Інтернет.

У процесі вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: описово-аналітичний метод, системний підхід, аналізу і синтезу, метод систематизації, графічний метод, метод динамічних рядів і структурного аналізу, метод вартісного аналізу та синтезу, метод порівняння, метод усереднених бальних оцінок, метод наукового узагальнення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у наведенні висновків, які можуть бути використанні при розробці рекомендацій щодо оптимізації участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, вступу, висновку, списку літератури з 60 джерел. Зміст роботи викладено на 101 сторінках комп'ютерного тексту, включаючи 12 таблиць та 17 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сутність та передумови розвитку міжнародної торгівлі

Світовий ринок - це, в першу чергу, система стійких товарно-грошових відносин між країнами, які пов'язані між собою участю в міжнародному поділі праці.

Міжнародна торгова діяльність - це, перш за все, взаємообмін товарами і послугами між національними державами. Торгівля представляє собою сукупність торгової діяльності всіх країн світу.

Міжнародна торгівля - це оплачений сукупний товарообмін між резидентами країн світу. В якості резидентів можуть виступати фізичні особи, фірми, некомерційні організації, інші об'єднання.

Обидві сторони торгової угоди, що знаходяться в різних країнах світу, впевнені в тому, що вони отримають вигоди від такого обміну. Вигоди від міжнародної торгівлі випливають з розширення сфери ефективного розподілу ресурсів за межі окремих держав. Країни прагнуть продавати національну продукцію за кордоном і купувати товари в інших країнах по тій же причині, по якій окремі люди щось продають і щось купують замість того, щоб намагатися робити все необхідне самотійно [42].

Термін міжнародна торгівля вперше використав в XII столітті італійський вчений-економіст Антоніо Маргаретт, автор економічного трактату «Влада народних мас на Півночі Італії». В зарубіжних джерелах присутнє поняття «міжнародна торгівля», поняття «зовнішня торгівля» зустрічається рідше, в основному в вітчизняних публікаціях. Дані поняття є синонімами. Так, «міжнародну торгівлю» М.Дж.Васерман та Ч.В.Хальтман визначають як «таку, що складається з транзакцій між резидентами різних країн». А.Марад та Ф.І.Еджуорт – «як торгівлю між націями».

В вітчизняній літературі автори розглядають ці два поняття. Міжнародна торгівля розглядається як «система міжнародних товарно-грошових відносин, які складаються з зовнішньої торгівлі всіх країн світу», «сукупність торгових зв'язків, зовнішньоторгових зв'язків всіх країн світу, які торгують один з одним», «сукупність зовнішньої торгівлі різних країн світу» тощо. Зовнішня торгівля визначення як торгівля однієї торгівлі з іншими країнами, складова частина зовнішньоекономічних зв'язків та діляться на експорт та імпорт товарів; торгівля між країнами, яка складається з вивезення та ввезення товарів та послуг; торгові відносини даної країни з іншими країнами, які включають в себе як ввезення чи імпорт товарів, чи експорт, торгівля між контрагентами в різних державах, яка складається з експорту та імпорту товарів.

З вищенаведених визначень прослідковується відсутність будь-яких значимих відмінностей в даних поняттях.

Переваги участі країн в міжнародній торгівлі:

- інтенсифікація відтворювального процесу в національних господарствах є наслідком посилення спеціалізації, створення можливості для зародження і розвитку масового виробництва, підвищення ступеня завантаженості обладнання, зростання ефективності впровадження нових технологій;

- збільшення експортних поставок спричиняє за собою підвищення зайнятості;

- міжнародна конкуренція викликає необхідність вдосконалення підприємств;

- експортна виручка служить джерелом нагромадження капіталу, спрямованого на промисловий розвиток.

Головними відмінностями міжнародної торгівлі від внутрішньої торгівлі є:

1. міжнародна торгівля більш схильна до політичного контролю;

2. підтримання кожної країни своєї валюти;
3. на міжнародному рівні ресурси менш мобільні, ніж всередині країни.

Розглянемо основні особливості сучасного світового ринку:

1. склалася система світових цін;
2. міжнародна інтеграція і глобалізація, яскраво виявляється на сучасних фінансових ринках.
3. значущість впливу держави на товарообіг світового ринку;
4. неодноразово збільшилася мобільність обігу товарів і послуг.

Світовий ринок - це досить таки конфліктна сфера діяльності.

Внаслідок цього, країни встановлюють до неї свою позицію, виходячи з зовнішньоторговельної політики.

Зовнішньоторговельна політика - це сукупність принципів і заходів зовнішньоторговельної діяльності країни.

Основними видами зовнішньоторговельної політики є:

1. Система вільної торгівлі - це зовнішньоторговельна політика, яка не обмежена істотними бар'єрами з боку держави над товарними потоками.
2. Система протекціонізму - це сукупність принципів і заходів країни, яка забезпечує огорожу національних економік від іноземної конкуренції.

В таких цілях країна формує і створює систему бар'єрів. Ключові види протекціоністських бар'єрів це:

1. імпорتنі квоти - це обмеження обсягів ввезених товарів;
2. нетарифні бар'єри - це, в першу чергу, ліцензування, субсидії, квота і ембарго;
3. експортні обмеження, які створені добровільно з боку країни-експортера;
4. протекціоністські мита з закордонного суб'єкта економіки.

Заходи протекціонізму зобов'язані гармоніювати із стимулюванням власного експорту цієї держави.

Міжнародна торгівля - це імпорт і експорт товарів і послуг між державами. В основному проявляється через комерційні угоди, оформляється зовнішньоторговельними контрактами і регулюється урядом держави. Для регулювання використовують засоби контролю, як ліцензування, митні тарифи, та інші нетарифні обмеження, а також субсидування експорту пряме і непряме і інші засоби.

Структура зовнішньої торгівлі представляє собою експортні та імпортні операції. Експорт - це вивезення товарів, призначених для реалізації на зовнішньому ринку. Ефективність експорту полягає в тому, що певна країна експортує ту продукцію, у якій витрати виробництва нижче світових. Виграш країни безпосередньо залежить від співвідношення національних і світових цін цього товару.

В рамках форм експорту виділяються: прямий і непрямий. Прямий експорт означає, що виробник-експортер продає свою продукцію безпосередньо кінцевому споживачеві і на всіх етапах здійснення угоди знаходиться в прямому контакті зі споживачем.

Непрямий експорт передбачає поставку через посередників кінцевому споживачеві за допомогою сторонніх збутових органів.

Імпорт - це ввезення товарів в країну, для реалізації на внутрішньому ринку, тобто, це відбувається тоді, коли виробництво певного товару економічно не вигідно. Ефективність імпорту полягає у виграші, яке отримує держава, внаслідок швидкого задоволення потреб, завдяки імпорту та звільнення ресурсів, які витрачені на виробництво цих товарів усередині країни.

Імпорт може бути прямим і непрямим. Прямий імпорт означає, що підприємства купують товар безпосередньо у зарубіжного виготовлювача-експортера. Непрямий імпорт означає ввезення товарів в країну через посередників, що спеціалізуються на імпортних операціях.

Схема експортної та імпоротної операції включає: висновок контракту на поставку (купівлю) товару, поставку (купівлю) товарів. Ознаками, які, характеризують експортну (імпорتنу) операцію, є: перевіз товарів через кордони країни-експортера (імпортера), отримання і оплата платежів в іноземній валюті. Зараз розглянемо більш детально дані поняття.

Історично найпершою і найважливішою формою міжнародних економічних відносин служить зовнішня торгівля. Вона являє собою обмін товарами між державно оформленими національними господарствами.

На даний момент зовнішня торгівля є хорошим стимулом економічного зростання держав, з іншого боку, сприяє підвищенню. Залежно від світового ринку. Принципи протекціонізму та фритредерства, це ті напрямки в яких вона може розвиватися [37].

Протекціонізм - політика держави, націлена на обмеження імпорту і стимулювання експорту державних товарів. У працях представників меркантилізму, стікали з постулату про що характеризує ролі сфери обігу в економіці протекціонізм в перший раз теоретично був аргументований.

Меркантилісти представляли інтереси торгової буржуазії, під час розпаду феодалізму і становлення капіталізму (XV - XVIII ст.) і як відомо є adeptами першої наукової економічної школи, роль зовнішньої торгівлі оцінювали дуже високо. Багатством вважали тільки гроші і закликали до того, щоб національна держава заохочувала приплив грошей в країну за допомогою забезпечення позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу, на ділі досягнення національного багатства. Але гроші вважалися єдиним багатством і єдиним способом зростання багатства вважалося обмін товарів на гроші. В той момент імпорт товарів, тобто віддача грошей, в відповідності з поглядом меркантилістів, дорівнював зменшення багатства.

В кінцевому рахунку поради меркантилістів йшли до того, щоб зменшити імпорт з допомогою державного регулювання і стимулювати експорт.

Самими значущими адептами меркантилізму вважалися економісти Англії У. Стаффорд (1554-1612), Т. Мен (1571-1641), економіст Франції А. де Монкретьєн (1575-1621), найпершим вжили термін «політична економія». Російський економіст І. Т. Посошков (1652-1726) був прихильником меркантилізму, боровся за ідею становлення вітчизняного виробництва, а саме способом розвитку торгівлі і зростання товарообігу з іншими державами, агітував за будівництво в Росії цехів («Книга про злидні і багатство», 1724).

Зовнішню торгівлю ускладнювали обмеження імпорту, які суперечили логіці становлення капіталістичного виробництва. Без приховування протекціоністської концепції меркантилізму була протиставлена ідея вільної торгівлі (фритредерства), прихильники цієї думки в іншому напрямку розцінювали роль зовнішньої торгівлі в міжнародному економічному співробітництві, її причини та зовнішньоторговельну політичну діяльність держав [4].

Фритредерство - політика національної держави, націлена на те, щоб зовнішньоторговельні операції були повністю вільними. Її наукові основи, як і теорія міжнародної торгівлі в загальному, були закладені фундаментально в кінці XVIII початку XIX ст., діячами класичної англійської політичної економії.

Класики вважали і виходили з того, що основою в економіці вважається не торгівля, а національне виробництво, відповідні умови, для реалізації якого обґрунтовані наявністю ресурсів. Останні встановлюють його спеціалізацію як головний напрямок експорту та імпорту [1].

Важливий внесок у становлення теоретичних основи світової торгівлі внесла концепція факторів виробництва. Головні положення цієї концепції відносно до розглядуваної проблеми, сходяться до наступного:

- у держав учасниць міжнародної торгівлі формується спрямованість до експорту тих товарів, для виробництва яких застосовуються фактори

виробництва, наявність яких у них в надлишку, і імпорту тієї продукції, для виробництва якої існує нестача.

- рух товарів і послуг з однієї держави в іншу відшкодовує невисоку мобільність факторів виробництва в рамках світової економіки, а якщо забезпечується достатній рівень, навпаки, рух факторів заміщає експорт або імпорт готової продукції [46].

При цьому мається на увазі, що:

- в державах партнерах схожа структура споживання;
- виробники мають однакові виробничі можливості;
- експортні та імпортні тарифи, транспортні витрати та інші витрати не змінюються;
- максимальна продуктивність з будь-яких залучених додатково факторів сильно знижується;
- держави можуть нарощувати виробництво товарів, вимагають чинники, які присутні в надлишку;
- міжнародна торгівля в розвитку веде до вирівнювання цін на фактори виробництва, а відповідно до того доходу, отриманого їх володарями.

Відповідно до теорії ефекту масштабу держави зі схожими обсягами і структурою фактору виробництва залишаються у виграві від міжнародної торгівлі за тієї умови що вони спеціалізуються на тих видах діяльності, де даний ефект спостерігається, тобто в міру того як зростають обсяги виробництва, витрати на одиницю виробництва знижуються. В таких умовах розвиненим державам, забезпеченим основними факторами виробництва, дуже вигідно торгувати один з одним продуктами тих секторів економіки, де ефект масштабу має місце бути.

Статична або чиста теорія міжнародної торгівлі виділяє, що з'являються можливості для неї внаслідок відмінностей в порівняльних витратах і порівняльні переваги. Держави отримують вигоди, коли починають експортувати саме ту групу товарів, на виробництво яких йдуть

менші витрати, а імпортувати товари, виробництво яких вимагає великих витрат [3].

У минулі століття в зовнішній торгівлі був характерний вибір між політикою фритредерства (вільної торгівлі) або протекціонізму, в їх односторонньому варіанті. В даний час обидва ці підходи тісно взаємопов'язані і переплітаються один з одним. Принцип вільної торгівлі в цьому суперечливому взаємозв'язку все більше проявляється і займає провідну роль, відштовхуючи принципи протекціонізму.

У перший раз політика фритредерства була обумовлена А. Смітом при визначенні «теорії порівняльних переваг» (витрат виробництва), А. Сміт вказував на необхідність і важливе значення зовнішньої торгівлі, виділяючи, то що «обмін сприятливий для кожної країни; кожна країна знаходить в ньому абсолютну перевагу». Аналіз А. Сміта вважається відправною точкою для класичної теорії, вона є фундаментом політики вільної торгівлі у всіх її видах.

Але якщо продовжити роздуми А. Сміта до самого кінця, то в підсумку можна прийти до висновку: якщо та чи інша держава зможе відшукати за кордоном все, що потрібно, за більш низьку ціну і за відсутності обмежень, то придбання всіх необхідних товарів за кордоном в інтересах держави.

Д. Рікардо виводить класичну теорію із закономірного тупика, в своїй роботі «Принципи політичної економії та оподаткування» (1817 г.). Він вказує на те, для чого нації торгують, в яких рамках більш вигідний взаємний обмін між країнами, підкреслюючи певні ознаки міжнародної спеціалізації. В інтересах кожної держави, вважає Д. Рікардо, спеціалізуватися саме на тому виробництві, в якому воно має найбільшу перевагу, або найменшу слабкість, і відносна вигода для якого вважається найбільшою. Його роздуми знайшли своє вираження в так званому принципі або теорії порівняльних переваг. Д. Рікардо в своїх працях обґрунтував, що міжнародний обмін допустимо і

бажаний в загальному інтересі всіх країн. Він встановив певну цінову зону, в рамках якої обмін товарами вигідний для будь-якої держави.

Джон Стюарт Мілль у своїй теорії про «Принципах політичної економії» (1848 г.) представив, за якою саме ціною проводиться обмін товарами. Виходячи з цієї теорії: вартість обміну формується за обсягом попиту і пропозиції в такому рівні, що загальний обсяг експорту кожного держави дозволить оплачувати обсяги її імпорту. Даний закон міжнародної ціни або «теорія міжнародної вартості» головна заслуга Мілля. У теорії міжнародної вартості показано, що є певна ціна, за допомогою якої оптимізується взаємний обмін товарів між державами. Дана ринкова вартість знаходиться в залежності від попиту і пропозиції [49].

Готфрідом Хаберлер в розвитку теорії класиків буржуазної політекономії було представлено нове бачення. Він акцентував його з точки зору про всі чинники виробництва, покладаючись не тільки праця. Базою сучасного уявлення про те які причини визначають напрямок і структуру міжнародного торгового потоку, ймовірно перевага в міжнародному обміні, є вчені економісти з Швеції Елі Хекшер і Бертіль Олін. Їх тлумачення порівняльних переваг, яке має ту чи іншу державу щодо конкретних продуктів, варто на рівні забезпеченості країни цими факторами виробництва.

Теорема «вирівнювання цін на фактори виробництва» була представлена Хекшером і Оліним. Суть цієї теореми полягає в тому, що виробничі відмінності на національному рівні обумовлюються різним ступенем факторів виробництва, працею, територією, обсягів капіталу, також різним внутрішнім споживанням тих чи інших товарів, їх вартістю. Згідно з теорією Хекшера-Оліна держава намагається експортувати саме ті товари, на виробництво яких потрібно використовувати фактори, наявні в щодо великих обсягах, в порівнянні з іншими країнами [36].

Надалі теорія зовнішньої торгівлі набула розвитку в роботі економіста з Америки В. Леонтьєва і називається «парадокс Леонтьєва».

Парадокс власне полягає в тому, що, при використанні теореми Хекшера Оліна, Леонтьєв продемонстрував, що американська економіка в період після війни спеціалізувалася на видах виробництва, які потребували відносно більше в праці, ніж в капіталі, капітал був в надлишку, а праця був в дефіциті, завдяки цьому рівень зарплати був високим. Інакше кажучи, експорт США в порівнянні з імпортом був набагато більш трудомісткий щодо вкладеного капіталу. Даний висновок був суперечливим, щодо сформованого в той час уявлення про економіці США. За сформованій думці, надлишок капіталу завжди був характерний економіці США і згідно з теорією Хекшера-Оліна, можна було виявити, що США експортують високо капіталомісткі, але не імпортують такого виду продукцію товари.

Теорія зовнішньоторговельного мультиплікатора в зарубіжних концепціях міжнародної торгівлі займає чільне місце. Згідно з даною теорією: дію, який чиниться зовнішньою торгівлею (а саме, експортом) на зростання національного доходу, на трудову зайнятість, інвестиційну активність і споживання товарів, характерний для всіх країн абсолютно певними кількісними залежностями і може бути обчисленим і вираженим у вигляді призначеного коефіцієнта мультиплікатора (множника).

Значні зміни, які відбуваються в системі міжнародних відносин і світового господарства в післявоєнний період, дали ґрунт для виникнення ряду факторів, які як може здатися не вписуються в класичну теорію порівняльних переваг. Але в реальності дані нові фактори не суперечать і не спростовують її, а тільки адекватно відображають нову реальність міжнародних економічних відносин, яка пов'язана з розвитком науково-технічного прогресу. Фактори порівняльних переваг просто почали містити нові складові, наприклад, як: компетенція з виділенням ролі кваліфікованої праці; відмінність між державами в заробітній платі, вплив економії в

масштабах виробництва при одночасному посиленні складності його процесу та ін [5].

Особливу роль конкуренції в роз'ясненні причин, за якими розвивається зовнішня торгівля, вихід організацій на зовнішній ринок, представив у своїх дослідженнях відомий економіст з Америки Майкл Портер. Конкурентність держави, згідно з його доказами, обумовлюється, в основному, комплексом конкурентних переваг її лідируючих компаній.

Для того щоб пояснити причини і особливості розвитку міжнародної торгівлі, а особливо з країнами, що розвиваються, використовувалася теорія «життєвого циклу товару». Дана теорія полягає в тому, що спочатку нові товари виробляються в одній країні, а потім дані товари вивозяться в інші держави, які навчаються його виробництва.

Потім країни, які першими почали виробляти ці товари, починають імпортувати їх назад, внаслідок життєвий цикл даних товарів збільшується і це впливає на позицію національних господарств в міжнародній торгівлі.

Не беручи до уваги теорії, що ставлять завдання в першу чергу для пояснення і обґрунтування процесів міжнародної торгівлі з точки зору принципів теорії порівняльних переваг, західна економічна думка отримує розвиток в напрямку, що розглядає зовнішню торгівлю, як поведінка окремо взятих міжнародних компаній, в першу чергу транснаціональні компанії (ТНК).

Об'єктивною причиною цього підходу служить те, що 1/3 світової торгівлі реалізується через трансфертні ціни, іншими словами, вартість, по якій товар всередині філіальної мережі великих компаній передається один одному. На думку В. Б. Буглів і Н. Н. Лівенцева на зв'язку всередині великих фірм припадає приблизно 70% всього світового товарообігу, 80-90% реалізованих ліцензій і патентів і 40% в експорті капіталу. Значимість ТНК в світовій економіці все зростає, істотно впливаючи на якість і характеристики обміну товарів.

Дії міжнародних корпорацій в ході прямого інвестування або закупівель, як поставки сировини, так і комплектуючих частин, нерідко суперечать теорії порівняльних переваг. Транснаціональні компанії руйнують монополію окремих держав для володіння порівняльними перевагами. ТНК створюють виробництво там, де найнижчі витрати виробництва, і використовують ці переваги в своїх інтересах.

Таким чином, беручи до уваги меркантилістів, які вважали необхідною міжнародну торгівлю для підвищення запасів золота і коштовностей всередині країни, всі інші концепції бачать її як економічне перевага міжнародного поділу праці.

У зв'язку з постійним розвитком торгівлі між державами існують різноманітні форми організації міжнародної торгівлі.

Класичною торговою операцією є оплата покупцем грошовими коштами придбаного товару, але застосовують і більш сучасні форми організації міжнародної торгівлі такі, як:

1) Міжнародний лізинг. Поширений в середини ХХ століття і являє собою спосіб купівлі-продажу виробничого обладнання. Лізингом називають оренду на тривалий термін виробничих верстатів, устаткування, транспортних засобів і т.п.

Суть угоди лізингу: лізингова фірма є орендодавцем і на термін дії договору лізингу є власником зданого в оренду обладнання. В ролі лізингодавця може виступити, як спеціалізована компанія, так і комерційна організація або представник банківської системи. При закінченні терміну договору лізингу орендар має право викупити обладнання, повернути його лізингодавцю або продовжити термін оренди.

Тобто невикористане обладнання орендодавцем за допомогою лізингу дає можливість отримувати з нього певний прибуток, а орендарю - почати вести бізнес з меншим вкладенням коштів. Лізинг допомагає розбудовувати виробництво і дає можливість придбати сучасне обладнання імпортного

виробництва без величезних витрат у валюті іншої держави. Часто розрахунком служить продукція, що експортується, яка виробляється на лізинговому устаткуванні.

В умовах міжнародної торгівлі орендодавець та орендар є суб'єктами різних країн. Лізингове підприємство однієї країни купує обладнання у виробника своєї ж країни, а в оренду надає орендареві іноземної країни.

2) Міжнародні торги – одна з поширених сучасних форм організації міжнародних торгів. Це коли одна з держав у вигляді конкурсу продає товар іншим країнам, вибираючи переможця, який запропонував найпривабливіші умови. Такі міжнародні торги називаються тендерами, їх проводять у вигляді конкурсу на поставку обладнання, виконання будівельних робіт іноземними компаніями, надання послуг інжинірингових організацій, освітні послуги для персоналу фірми тощо. Всі пропозиції, які надходять за час проведення конкурсу, проходять порівняльний аналіз. Країна, запропонувавши максимально вигідні умови, підписує контракт з країною, що оголосила конкурс.

3) Біржова торгівля – це важлива форма організації міжнародних торгів. Дана форма торгів відбувається на товарних біржах, де країни укладають великі угоди з оптової купівлі-продажу товарів. При ідеальному підході біржова торгівля має закликати до встановлення справедливих цін, до формування міжнародних обмінних курсів, до збільшення капіталізації фірм. Існують інтервенції, які проводяться Центробанками (ЦБ) для того, щоб відкоригувати обмінні курси. На біржову торгівлю є свої певні важелі управління, тому в справедливість цін вірити чи можливо.

4) Ліцензійна торгівля - сучасна форма міжнародної торгівлі. Цей вид торгівлі з'явився, як тільки наукові і технічні знання перетворилися в товар. Одна країна продає іншій ліцензії на право використання винаходів, промислових зразків, товарних знаків, ноу-хау і т.д. Ноу-хау - це виробничі

або торгіві винаходи новаторського характеру. Часто міжнародну торгівлю називають торгівлею між ноу-хау і ліцензійними угодами.

5) Міжнародна зустрічна торгівля - це форма торгівлі між державами, де замість грошового розрахунку застосовують поставки товарів країни, що є покупцем. Виділимо п'ять форм зустрічної торгівлі:

Класифікацій міжнародної торгівлі безліч. Зростання інтересу приймає торгівля по системі дисплей (displit), заснована на підписання угод по зустрічним зобов'язанням.

6) Міжнародна аукціонна торгівля. Ще одна з форм організації міжнародної торгівлі, що представляє собою продаж товарів шляхом проведення публічних торгів у вигляді міжнародного аукціону, який влаштовується для покупців різних держав. На такі аукціонні торги виставляються товари, що володіють особливими якостями. Історично склався певний перелік товарів, які продаються з аукціонів: антикварні предмети, чай, вовна, хутро, тютюн, скакові коні, окремі види прянощів, предмети мистецтва і речі, що представляють історичну цінність. Наприклад, на Сіднейському аукціоні збувається найбільша частина, виробленої в усьому світі, овечої вовни, на аукціонах Коломбо, Калькутти і в Джакарті - чай, на аукціонах Сінгапуру - каучук, а на Лондонських аукціонах Сотбіс і Крісті - предмети антикваріату.

7) Міжнародна посылкова торгівля. Це нова форма торгівлі, суть якої полягає в тому, що основна компанія забирає товари інших підприємств, часом створених з її участю. Товари в основному побутового характеру (посуд, меблі, одяг, взуття, постільна білизна тощо), опубліковані в спеціалізованих каталогах або інтернет-магазинах, які поширюють по різних державам. Покупець має можливість вибрати що цікавить його товар, оплатити його і отримати поштою або на складі. Основними принципами посылкової торгівлі є торгівля за адресами, персональна робота з покупцями і організована мережу складів в різних країнах.

В основі міжнародної торгівлі лежить договір купівлі-продажу товарів в матеріальній речовій формі, згідно з якою продавець бере на себе обов'язок передати певний товар у власність покупцеві в обумовлені терміни і на договірних умовах, а покупець бере на себе обов'язок прийняти товар і сплатити обумовлену договором суму грошових коштів .

Виділяють наступні методи організації міжнародної торгівлі:

1. Прямий метод. Даний метод раціональний для компаній, що знаходяться на ринку тривалий період і мають великі обсяги продажів.

Переваги:

а) Відбувається зниження витрат у зв'язку з відсутністю винагороди у вигляді комісії посереднику, відповідно йде підвищення рентабельності;

б) Зменшення ризиків, немає залежності від третіх осіб в сфері торгівлі, відповідно простіше контролювати хід реалізації;

с) Через прямі контакти легше отримати інформацію про збут товару.

2. Непрямий метод. Метод працює за системою: виробник товару - посередник - кінцевий споживач. Такий метод ефективний для видалення з ринку конкурентів, які працюють з одними і тими ж посередниками, але на кращих умовах.

1.2. Класифікаційні ознаки сільськогосподарської продукції в умовах міжнародної торгівлі

Зростаюча роль сільськогосподарських товарів для країн та світу в цілому підтверджена поширенням концепції сталого розвитку на сферу сільського господарства. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами та продовольством має виняткову значущість, оскільки безпосередньо пов'язана з глобальною проблемою людства – боротьбою з голодом. До сучасних світових тенденцій належить динамічне зростання населення землі, що спричиняє постійне збільшення споживання

продовольства. За прогнозами ООН, до 2050 року народонаселення Землі збільшиться до 9 млрд. чоловік [52].

Це, безперечно, призведе до значного зростання попиту на продукти харчування, в тому числі й на рослинну сільгосппродукцію [22]. Специфічними особливостями сільськогосподарських товарів є: сезонний характер виробництва, висока залежність від природно-кліматичних умов та наявність засобів виробництва у вигляді земельних угідь сільськогосподарського призначення. За способом виробництва та наявністю екологічних ознак сільськогосподарські товари можуть класифікуватися як традиційні, генетично модифіковані та органічні. Класифікація сільськогосподарських товарів з використанням різних ознак наведена на рис. 1.1.

Веденням міжнародних класифікацій займаються міжнародні організації, які виступають в ролі зберігачів. Серед цих організацій: ФАО, ООН, Міжнародна організація праці (МОП), ВТамО, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН).

Рівень деталізації в міжнародних класифікаціях не завжди достатній для застосування на рівні сектора, а угруповання можуть не підходити для всіх видів використання. Але це не повинно перешкоджати організаціям у використанні міжнародних стандартів. Часто можливо провести доопрацювання для потреб користувачів або підвищуючи деталізацію на низьких рівнях, або пропонуючи інше агрегування для категорій верхнього рівня. Така доробка може бути проведена як країнами, так і самими міжнародними організаціями. Наприклад, ФАО і СОООН розробили більш докладну класифікацію в КОП для сільськогосподарської статистики ФАО також розробила агрегати в КОП для цілей бази даних FAOSTAT [50].

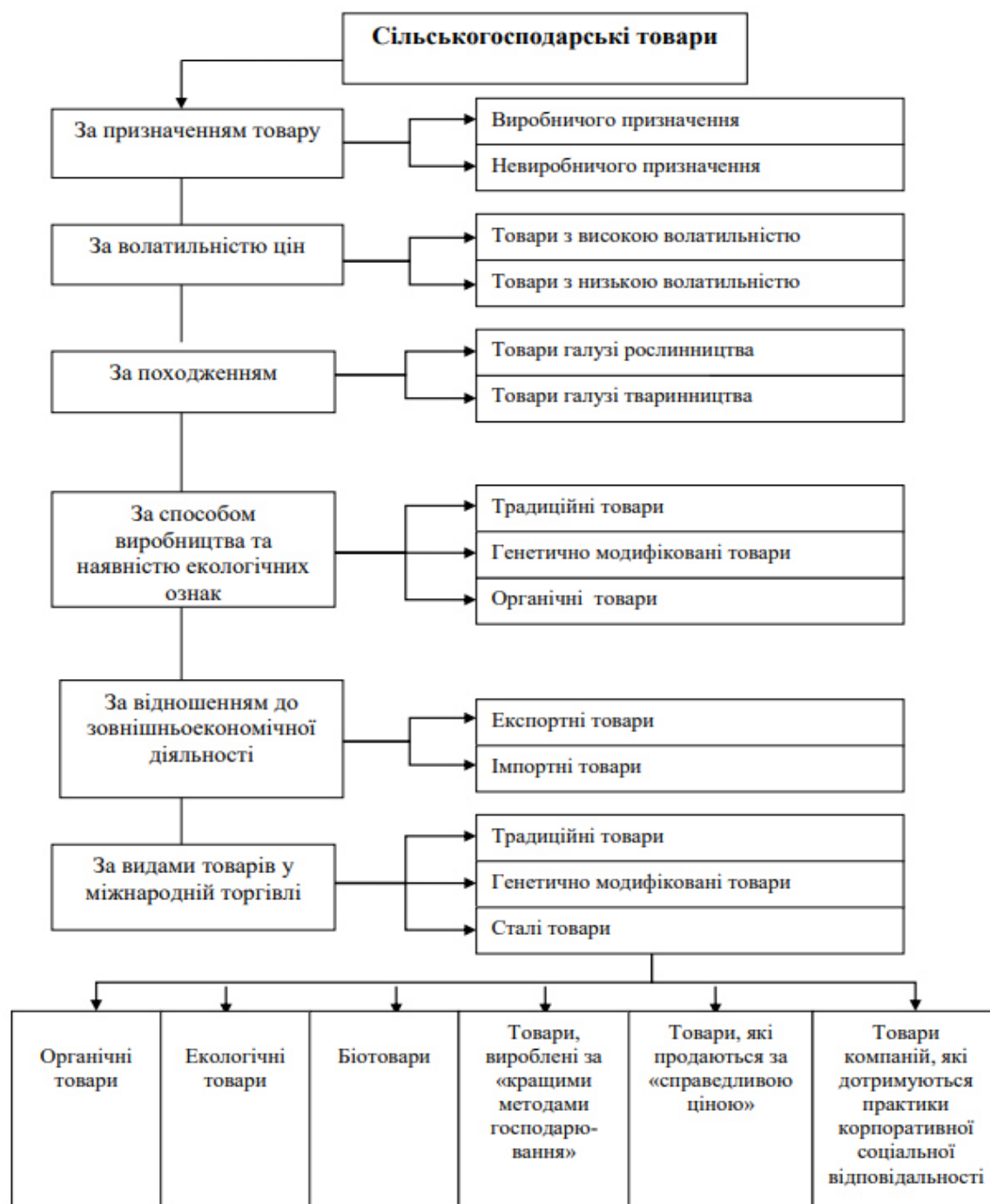

Рис.1.1. Класифікація сільськогосподарських товарів

Джерело: складено автором [22]

При розробці NAEMAS, стандартна класифікація NAEMA, розроблена AFRISTAT, була взята за точку відліку і стиснута з чотирьох до двох рівнів. Групи і класи агреговані, що призвело до появи 42 галузей і 93 підгалузей.

Наприклад, Підрозділ 01 «Сільське господарство, мисливство та пов'язані послуги» був розбитий на три галузі «Натуральне сільське господарство», «Промислове або експортне сільське господарство» і «Тваринництво і полювання».

У цьому підрозділі групи були об'єднані з класами, що призвело до появи наступних підгалузей:

- вирощування зернових
- вирощування коренеплодів і бульбоплодів
- вирощування зернобобових культур, рослин і квітів, фруктів
- вирощування олійних культур
- вирощування бавовни
- вирощування інших культур, технічних або для експорту (тютюн, кава, чай, горіхи кеш'ю та ін.)
- вирощування великої рогатої худоби, овець, кіз і інших тварин
- вирощування птиці
- полювання

Класифікація ООН розділяє продукцію на секції. Вони охоплюють: продукцію сільського господарства, лісового господарства, рибальство / аквакультури і суміжні вироблені продукти; добрива, пестициди та сільськогосподарські машини та обладнання; вони також включають послуги громадського харчування, і послуги, які стосуються сільському господарству, полюванні, лісовому господарству, рибальству. Це такі розділи: 01 Продукція сільського господарства, садівництва та городництва; 02 Живі тварини і продукція тваринництва (крім м'яса); 03 Продукція лісового господарства та лісозаготівель; 04 Риба і інша рибна продукції; 16 Інші корисні копалини (добрива); 21 М'ясо, риба, фрукти, овочі, масла і жири; 22 Молочні продукти і яйця.

Традиційну сільськогосподарську продукцію характеризують розділи МСТК 0, 1, 2, 4 за винятком підрозділів 27 і 28, у т. ч. продовольство (їжа і

живі тварини, продукти, напої та тютюн, тваринні і рослинні масла, жири і віск, олійні та плоди, що містять олію (МСТК розділи 0, 1, 4 та підрозділ 22)) та сировинні неїстівні матеріали, крім палива (розділ 2 за винятком підрозділу 22) [23].

Неїстівними товарами вважаються: шкури, шкіряна сировина і хутро, необроблені; натуральний каучук (включаючи синтетичний каучук і регенеровану гуму); пробка та лісоматеріали; паперова маса і макулатура; текстильні волокна та їх відходи; сировинні тваринні і рослинні матеріали (МСТК підрозділи 21, 23, 24, 25, 26, 29).

Основні сільськогосподарські продукти, якими торгують країни можуть бути згруповані наступним чином (рис. 1.2.):

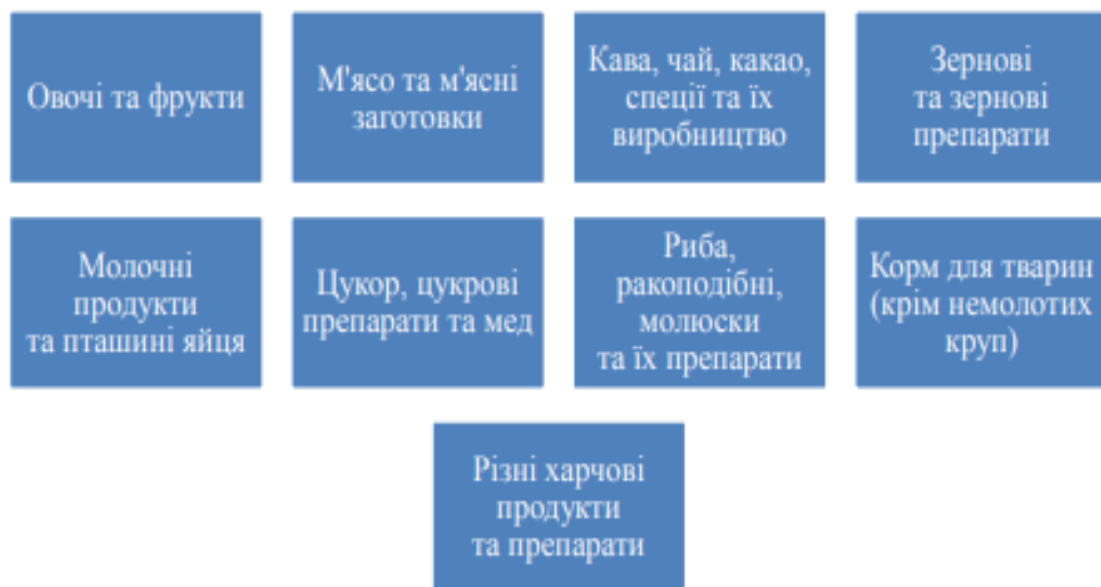

Рис.1.2. . Категорії сільськогосподарських товарів

Джерело: складено автором [29]

На нашу думку, властивості сільськогосподарських товарів у міжнародному обміні пов'язані з розширенням тлумачення змісту сталого розвитку галузі та включенням соціальних і екологічних питань. У міжнародній практиці сформувались три підходи щодо функцій сільського господарства:

перший – сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку та розвиток;

другий – сільське господарство забезпечує продовольчу незалежність,

третій – сільське господарство розглядається як багатофункціональний сектор національних економік.

1.3 Інституційна система регулювання міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства

Зв'язки у зовнішній торгівлі і їх посилене розвиток на даний момент вимагають, щоб формувалося торгово-політичне регулювання.

Зовнішньоторговельна політика - це дії країни, спрямовані на розвиток, регулювання з іншими державами світу зовнішньоторговельних відносин і / або їх групами, маючи на меті в закріпленні позицій національного держави і її підприємництва на всесвітній економічній арені.

Регулювання зовнішньоторговельної політики вибудовується на основі різноманітних принципів, загально визнаних правил, норм, звичаїв і практики, наявних в міжнародній торгівлі в даний момент. Торгово-політичне регулювання є свого роду творцем системи взаємозв'язків внутрішньо-економічного розвитку. Торгово-політичне регулювання визначає стан і характеризує національне господарство з усіма її економічними процесами, які відбуваються за межами кордонів країни, зрівнює їх вплив на національну економіку, і формує умови до її оптимізованому розвитку [40].

Отже, торгово-політичний лад країни вдає із себе сукупність різноманітних інструментів державного регулювання зовнішньоторговельного обороту, закріплених у формі норм національного права і механізмів їх узгодженого застосування відповідно до норм принципами міжнародного права [5].

Для посилення адаптаційної ролі торгівлі і забезпечення балансу між різними завданнями, що стоять перед сектором, важливо застосовувати відповідні заходи сільськогосподарської та торговельної політики. Сільське господарство має, з одного боку, адаптуватися до наслідків зміни клімату, а з інший - скорочувати викиди парникових газів, джерелом яких воно є. У той же час для задоволення зростаючого попиту в 2050 році в аграрному секторі повинно проводитися майже на 50 відсотків більше продуктів харчування, кормів та біопалива, ніж в 2019 році.

Ключовим завданням майбутнього стане нарощування виробництва і при цьому забезпечення скорочення витрат, охорони природних ресурсів та зміцнення джерел засобів до існування дрібних сімейних фермерських господарств.

Корінні зміни сільськогосподарських і продовольчих систем представляються економічно і технічно здійсненними. Заходи внутрішньої підтримки та торгова політика можуть сприяти зростанню продуктивності і забезпечити відкритість, справедливість і прозорість міжнародної торгової системи. При цьому вони можуть сприяти адаптації як сільського господарства, так і торгівлі до зміни клімату і пом'якшення його наслідків для цих секторів. Для регулювання відносин в сфері міжнародної торгівлі створені певні міжнародні організації. Вони регулюють багатосторонню експортну-імпортну діяльність між країнами. На даний час такими організаціями є: Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародна конференція з торгівлі і розвитку ООН (ЮНКТАД), Міжнародний торговельний центр (МТЦ) т Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ).

Найбільш впливовою організацією, можна сказати і єдиним глобальним регулятором міжнародної торгівлі є СОТ. Основними принципами діяльності даної організації в рамках міжнародної торгівлі є наступні:

- недискримінація (країни не мають права проводити дискримінаційну політику серед своїх торгових партнерів, а також продукції власного чи іноземного виробництва);

- відкритість (зменшення торгових бар'єрів: митних платежів, квот. заборони імпорту тощо);

- передбачуваність і прозорість (партнери мають розуміти, що торгові бар'єри відсутні та відсутні можливості різкої зміни умов здійснення торгівлі. Така стабільність сприяє діловій активності та надає широкі перспективи в довгостроковому плануванні);

- зростання конкурентоспроможності (заходи щодо уникнення застосування «нечесних заходів», наприклад, експортні субсидії та демпінг. Пошук можливостей для країн зменшити негативні наслідки від недобросовісної конкуренції шляхом встановлення додаткового мита);

- додаткові переваги для країн, які розвиваються (надання для даних країн більше часу щоб адаптуватись до нових умов та досягнення структурної гнучкості, надання певних привілеїв);

- захист навколишнього середовища (проведення заходів для збереження рослин та тварин, охорона громадського здоров'я. Країни виявляють готовність реагувати на зміни клімату шляхом інвестування в сільське господарство і його перетворення. Зокрема, країни, що розвиваються підкреслюють в своїх ОНВ важливість сільського господарства і продовольчої безпеки для адаптації до зміни клімату, а ряд країн відзначають, що аграрний сектор відіграє важливу роль у виконанні їх цільових задач в області пом'якшення його наслідків) [53].

На сьогодні членами СОТ складають 164 країни, які забезпечують 98 % міжнародної торгівлі. Підписання Марракеської угоди про створення СОТ не тільки розширило сферу регулювання, а й поширило принципи, сформувало уніфіковані міжнародні правила та визначило місце сільськогосподарських товарів у глобальній системі торгівлі, поширило цілі

сталого розвитку на міжнародний обмін сільськогосподарськими товарами. Питання, пов'язані з сільським господарством та продовольством, мають особливий статус у СОТ.

З одного боку, Угода про сільське господарство встановлює правила та зобов'язання, які застосовуються тільки до сільського господарства, з іншого, всі положення СОТ поширюються на сільськогосподарські товари за винятком випадків, вказаних в Угоді про сільське господарство.

ЮНКТАД у своїй діяльності зосереджується на допомозі країнам, що розвивається. Проводячи дослідження державної політики сприяють у досягненні консенсусу та технічної підтримки. Через це країни, які недостатньо розвинуті отримують більш вигідні умови торгівлі. Таким чином, дана організація диверсифікує економіку країн, роблячи її менш залежною від товарів, впливу фінансової нестабільності. Дана організація об'єднує 194 країни-члени, в тому числі і Україну. ЮНКТАД конкурує з СОТ у регулювання міжнародної торгівлі, проте її рішення мають лише рекомендаційний характер.

МТЦ – орган, який утворили СОТ та ООН. Дана організація перебуває в структурі ЮНКТАД та об'єднує країн-членів СОТ та ЮНКТАД. Головною метою діяльності даної організації є нівелювання однотипних функцій СОТ та ЮНКТАД, надаючи підтримку країнам, що розвиваються або мають перехідну економіку.

ЮНІСТРАЛ є основним юридичним органом ООН у сфері права міжнародної торгівлі. Створена організація для усунення розбіжностей в національному законодавстві різних країн. Інститути, методи та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку представлені на рис 1.2.

Угода про сільське господарство встановлює зобов'язання країн, що є невід'ємними частинами ГАТТ, та регулює три сфери (напрями): доступ до

ринків; внутрішня підтримка вітчизняних виробників; обмеження (заборона) експортних субсидій стосовно сільськогосподарських товарів [43].

Таким чином, перший напрям регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами – це питання доступу на ринок. Правилами СОТ передбачено, що країни поступово лібералізують торгівлю – скорочують тарифні ставки до встановленого граничного рівня відповідно до взятих зобов'язань, перераховують нетарифні захисні заходи у тарифний еквівалент та поступово відмовляються від нетарифних обмежень (квот, ліцензування тощо). Зазвичай, у кожній країні є товари, для яких фактичний рівень тарифу менший, ніж зв'язаний, що формує певний «простір політики», і чим більший розрив між ними, тим більший «простір» для підняття тарифних ставок без порушення зобов'язань країни у СОТ. Крім того, за певних обставин країна може не здійснити тарифікацію окремих товарів, але в цьому разі повинна передбачати можливість певного мінімального рівня імпорту такого товару щороку із застосуванням низького тарифу [23].

Другий напрям регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами формує внутрішня підтримка національних виробників. Угодою про сільське господарство передбачено три види субсидій, які залежно від того, який вплив вони спричиняють на торгівлю й виробництво, умови конкуренції та як співвідносяться із принципами діяльності СОТ, можуть бути дозволеними або забороненими у державній політиці країн [23]. В контексті досягнення цілей сталого розвитку в Угоді про сільське господарство країн - членів СОТ особливе місце займала державна підтримка у вигляді: зеленої скриньки, блакитної скриньки та жовтої скриньки. Представимо на рис.1.4. заходи на підтримку торгівлі сільськогосподарською продукцією.

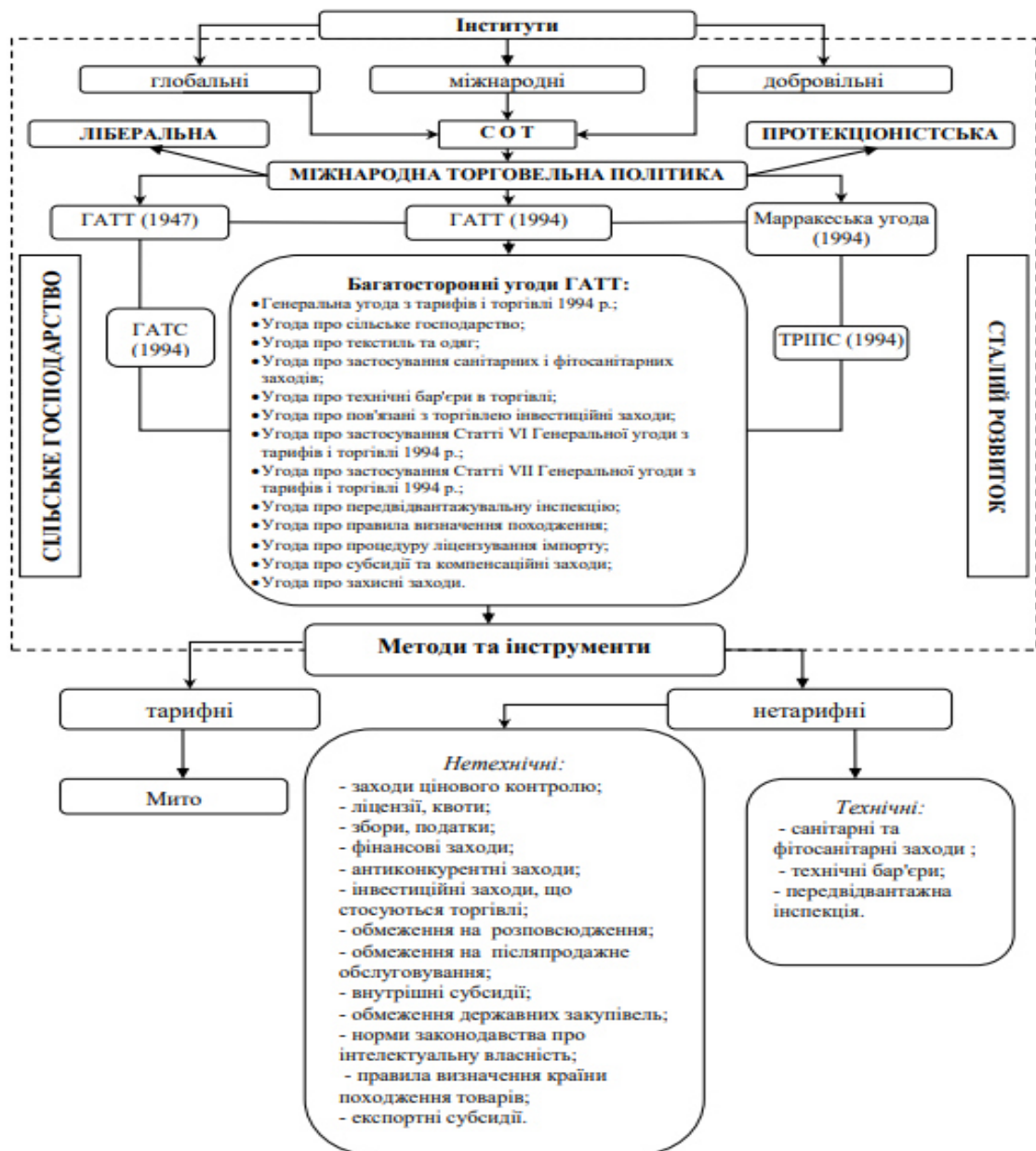

Рис.1.3 Інститути, методи та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами

Джерело: складено автором [23]

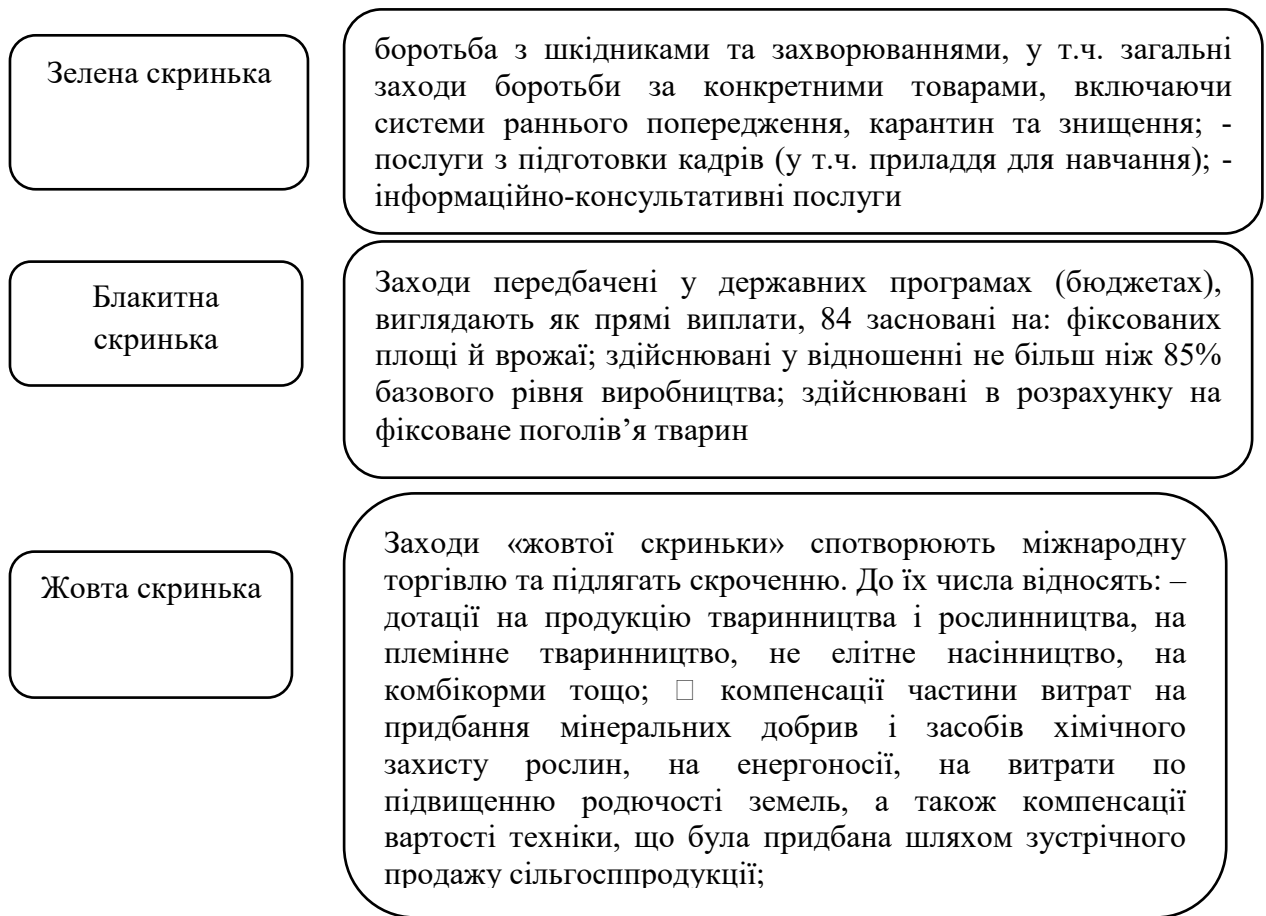

Рис.1.2. Заходи на підтримку виробництва й торгівлі сільськогосподарськими товарами

Джерело: складено автором [23]

Одним з напрямків міжнародної торговельної політики у сільському господарстві виступають експортні субсидії. Як указано у Преамбулі до Угоди про сільське господарство, надання експортних субсидій, які спотворюють конкуренцію на світовому ринку, потребує прийняття країною - членом СОТ конкретних зобов'язань.

За правилами СОТ підтримка виробників сільськогосподарської продукції, необхідність захисту споживачів проти політично вмотивованих ринкових коливань цін на продовольство набуває пріоритетності. Країни-експортери використовують різні форми податків, обмеження та заборони, які вводяться часто необачно та на разовій основі, що провокує «цінові піки» на ринку.

Торгівля сільськогосподарськими товарами регулюється урядами з метою забезпечення продовольчої безпеки та безпеки продуктів харчування, умотивована бажанням захистити підгалузі, де виробники можуть бути менш конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

За оцінками ЮНКТАД, суттєвий вплив на міжнародну торгівлю чинять нетарифні заходи, причому понад 50% експорту країн, що розвиваються, стикаються з технічними бар'єрами [60]. Цілком ймовірно, що для досягнення цілей сталого розвитку – забезпечення продовольчої безпеки, здорового способу життя та сталих екосистем – країни збільшуватимуть кількість технічних заходів. Проблема також полягає у тому, що використання таких заходів в одній країні збільшить вартість експорту в інших.

Нетарифні заходи щодо сільськогосподарських товарів часто приймають форму стандартів та технічних регламентів з вимогами до характеристик продукції, ліцензування, сертифікації, випробування, перевірки та карантинні вимоги. Угода про санітарні та фітосанітарні заходи СОТ передбачає заходи для захисту життя чи здоров'я людей, тварин і рослин та визначає ступінь, в якій країни можуть їх вжити.

Провідну роль у формуванні стандартів відіграє Міжнародна організація стандартизації (ISO). Це неурядова федерація національних органів, яка об'єднує більш ніж 160 країн. У контексті торгівлі сталими товарами набувають актуальності стандарти ISO 19011 (аудит систем екологічного менеджменту), ISO 14031 (оцінка екологічних показників), ISO 14020 (екологічне маркування), ISO 14064 (ведення обліку та перевірки парникових газів), ISO 14001 (системи управління навколишнім середовищем).

Так, у міжнародній торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами учасники керуються понад двадцятьма добровільними стандартами (табл. 1.1), які, на нашу думку, можна систематизувати за стадіями виробничого

циклу та способами оцінки сталості; видами товарів; сферою охоплення в міжнародній торгівлі.

Таблиця 1.1

Систематизація стандартів за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталих сільськогосподарських товарів

Стадії Критерії	стадії виробничого циклу		
	Виробництво	Виробництво, переробка	Виробництво, переробка, торгівля
Добровільні стандарти сталості (приклад)	4C Association, Global G.A.P., ProTerra, Sustainable Agriculture Network	RSB, IFOAM	FLO, SEDEX, LEAF
Оцінювання життєвого циклу товару			Social-LCA (UNEP-SETAC, 2009), ISO 14040, ISO 14044, TSC, EcolInvent, GABI
Самооцінка	BROA, People 4 Earth, SAI Platform, Soil and More Foundation Sustainability Flower Quck Assessment		GFSI (Global Food Safety Initiative), ISO 22000 (for food safety), ISO 26000 (CSR)
Корпоративне оцінювання	Unilevel Sustainable Agriculture Code (2010).	Wal Mart Sustainability Index	SAM

Джерело: складено автором [29]

Як свідчать дані табл. 1.1, більшість добровільних стандартів оцінюють сталість виробництва або виробництва та переробки сталих сільськогосподарських товарів. На всіх етапах відтворення товарів добровільна стандартизація, переважно, можлива за міжнародними стандартами ISO.

Враховуючи швидке зростання сертифікації за результатами спільних зусиль 5-ти органів ООН – ЮНКТАД, ЮНЕП, ФАО, ЮНІДО та Центру з міжнародної торгівлі (ITC), у березні 2013 р. був створений Форум Організації Об'єднаних Націй по сталості стандартів (UNFSS). Діяльність організації розглядається як інформаційна платформа для країн, приватного

сектору, неурядових організацій для кращого розуміння ролі, значення добровільних стандартів сталих товарів у контексті сталого розвитку.

Таким чином, важливе завдання міжнародної стандартизації - це перетворення різних показників (продуктивність, ефективність, економія, якість, екологічна безпека, надійність) у конкретні характеристики сільськогосподарської продукції та різних послуг. Тобто, конкретним виробникам, урядам і всьому світовому співтовариству у вигляді стандартів пропонується вирішення складних технічних і економічних проблем.

Висновки до першого розділу

Отже, міжнародна торгова діяльність - це, перш за все, взаємообмін товарами і послугами між національними державами. Торгівля представляє собою сукупність торгової діяльності всіх країн світу. Міжнародна торгівля у загальному вигляді це оплачений сукупний товарообмін між резидентами країн світу. В якості резидентів можуть виступати фізичні особи, фірми, некомерційні організації, інші об'єднання.

Зростаюча роль сільськогосподарських товарів для країн та світу в цілому підтверджена поширенням концепції сталого розвитку на сферу сільського господарства. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами та продовольством має виняткову значущість, оскільки безпосередньо пов'язана з глобальною проблемою людства – боротьбою з голодом.

Властивості сільськогосподарських товарів у міжнародному обміні пов'язані з розширенням тлумачення змісту сталого розвитку галузі та включенням соціальних і екологічних питань. У міжнародній практиці сформувались три підходи щодо функцій сільського господарства: перший – сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку та розвиток; другий – сільське господарство забезпечує продовольчу незалежність, третій – сільське господарство розглядається як багатофункціональний сектор національних економік.

Корінні зміни сільськогосподарських і продовольчих систем представляються економічно і технічно здійсненими. Заходи внутрішньої підтримки та торгова політика можуть сприяти зростанню продуктивності і забезпечити відкритість, справедливість і прозорість міжнародної торгової системи.

Для посилення адаптаційної ролі торгівлі і забезпечення балансу між різними завданнями, що стоять перед сектором, важливо застосовувати відповідні заходи сільськогосподарської та торговельної політики.

РОЗДІЛ 2. ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1 Сучасний стан та тенденції розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства

Найважливіша роль в забезпеченні функціонування багатосторонньої торговельної системи як і раніше відводиться національному компоненту підтримки.

Відсутність реформ сприяє збереженню спотворень на ринках сільськогосподарської продукції, положення на яких часто розглядається як несправедливе по відношенню до країн, що розвиваються. Великі країни переорієнтували свою підтримку в сторону використання неторгових заходів «зеленої скриньки», на частку яких припадає основна частина здійснюваних на національному рівні заходів підтримки (таких видів продукції, як молочні продукти, м'ясо птиці, зернові, бавовна і соя). Хоча цей вид підтримки покликаний забезпечувати недопущення або допущення лише мінімальних спотворень в торгівлі, існують побоювання щодо того, що під впливом загального обсягу підтримки такі спотворення в сфері торгівлі можуть виникати [28].

Зростання торгівлі пов'язане зі станом економіки. Після фінансової кризи 2008 року показники товарної торгівлі (включаючи торгівлю паливом і продукцією гірничодобувної промисловості, сільськогосподарської продукцією і промисловими товарами) змінювалися лише незначно, що пояснюється слабким економічним ростом. Торгівля сільськогосподарською продукцією була більш стабільною, ніж торгівля паливом і продукцією добувної та обробної галузей; остання скоротилася в зв'язку зі зниженням обсягу інвестицій пов'язаним з ним скороченням сукупного попиту.

Особливо значне зниження інвестицій, найбільш імпортоємного компонента ВВП, зазначалося після фінансової кризи в розвинених країнах. Торгівля сільськогосподарською продукцією в меншій мірі, ніж торгівля паливом, рудами, металами та продукцією обробної промисловості, залежить від змін інвестиційної поведінки і більш безпосередньо пов'язана з ростом населення і змінами.

На сьогоднішній день кожна країна спеціалізується на певній групі товарів, за якою вона займає лідируючі позиції з експорту, а також є країни, які найбільше імпортують певні сільськогосподарські товари. Нижче наведені дані (таблиця 2.1), які дають повний аналіз найбільших експортерів і імпортерів за групами товарів: Основні ресурси, необхідні для масштабного виробництва сільськогосподарської сировини і продовольства – орні землі і вода. За таким критеріями можна виділити 7 країн світу, що володіють найбільшим потенціалом агровиробництва. Це Росія, Бразилія, США, Китай, Індія, Індонезія та Канада [30].

Довгострокова тенденція зростання обсягів експорту продовольства укладається в такі фундаментальні закономірності ринку, як поглиблення національного поділу праці і загальне зростання попиту на продовольство. Сільське господарство зміцнює свої позиції як одна з ключових галузей світового АПК.

Таблиця 2.1

Основні експортери та імпортери за групами товарів

найменування ринку	Основні експортери (е) та імпортери (і)
Ринок зернових, в тому числі: – пшениця; – кукурудза; – рис	Е: США, Аргентина, Китай, Індія, Японія, Індонезія, Таїланд, США, В'єтнам, Росія, Україна, Канада, Австралія, Аргентина, Франція І: Індонезія, Бангладеш, Північна Корея, Іран, Саудівська Аравія, Бразилія, Китай, Бразилія, Японія, Єгипет
Ринок хлібопродуктів і продукції борошномельної промисловості	Е: Німеччина, Індія, Бразилія, Франція І: Японія, США, Німеччина, Великобританія

Ринок харчосмакових товарів: – білий перець – чай – кава	Е: Бразилія, Колумбія, Індонезія, В'єтнам, Австралія, Бразилія, Аргентина, Нова Зеландія, Уругвай І: США, країни ЄС
Ринок цукру	Е: Данія, США, Канада, країни Бенілюксу, Австралія і Нова Зеландія І: Італія, Франція, країни Бенілюксу, Австрія
Ринок м'яса і м'ясомолочних продуктів, у т.ч.: – телятини; – свинини; – баранини; – конини; – птиці	Е: країни ЄС, Нова Зеландія, США, Австралія, Аргентина, Таїланд, Індонезія, Малайзія; І: країни Америки, Європи, Японія, азійські країни, що розвиваються
Ринок молочних продуктів (вершкового масла; сиру; молока (сухого чи порошку конденсату))	Е: Австралія, Нова Зеландія, Аргентина, Уругвай, ПАР, Росія, Бразилія, Україна І: Японія, США, Німеччина, Франція, Італія, Південна Корея, Тайвань
світові ринки сільськогосподарської сировини:	
Ринок вовни	Е: Австралія, Перу, Болівія, Канада І: країни ЄС, США, Японія
Ринок бавовнику	Е: Канада, Швеція, Перу, Мексика І: Німеччина, Франція, Бельгія, Японія
Ринок каучуку	Е: Австралія, Канада, Мексика І: США, країни ЄС

Джерело: складено авторами на основі [60]

Агроекспорт є провідною експортною галуззю для багатьох країн. Найбільш важливою вона є для Бразилії, де продукція сільського господарства становить до 40% всього експорту. Також одну з провідних ролей грає сільськогосподарський експорт для Індонезії (до 20%). При цьому Бразилія і Індонезія за останні роки значно наростили частку АПК в загальному обсязі експорту.

Нас не дивує, що такі країни, як Китай та Індія, помітно входять у списки провідних сільгоспвиробників. Проте значна частина цієї продукції споживається всередині цих країн, тому список найбільших країн-експортерів виглядає інакше (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Країни-експортери сільськогосподарської продукції за групою товарів

країна	Загальний експорт продукції Апк в млрд \$	товар	% від загальносвітового експорту за групою товару	експорт в млрд \$
США	\$144	Кукурудза	50,10%	\$9.1млрд
		Пшениця	18%	\$5.4 млрд
Китай	\$81.2	Риба	9,20%	\$6.6 млрд
Нідерланди	\$89,3	Квіти	44%	\$8,17 млрд
Німеччина	\$90.8	Шоколад та вироби з нього	23%	\$4,51 млрд
		Свинина	15,50%	\$ 4,6 млрд
Франція	\$68	Вино	29,50%	\$16,37 млрд
Бразилія	\$84,1	Соя	56%	\$ 25,9 млрд
Індонезія	\$46,1	Пальмове масло	51%	\$ 10,4 млрд
Таїланд	\$28,1	Рис	34,50%	\$ 6 млрд

Джерело: складено авторами на основі [30]

У період з 2000 по 2016 рік обсяг світової торгівлі сільськогосподарською продукцією в грошовому вираженні виріс більш ніж втричі. Середньорічний приріст цього показника становив понад шість відсотків, і якщо в 2000 році він становив 570 млрд дол. США, то в 2016 році досяг 1,6 трлн дол. США (рис. 2.1). Ця тенденція була пов'язана з економічним зростанням (світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) також подвоївся в порівнянні з 2000 роком), зростанням населення, розвитком транспорту, інформаційних і комунікаційних технологій і розширенням доступу до ринків.

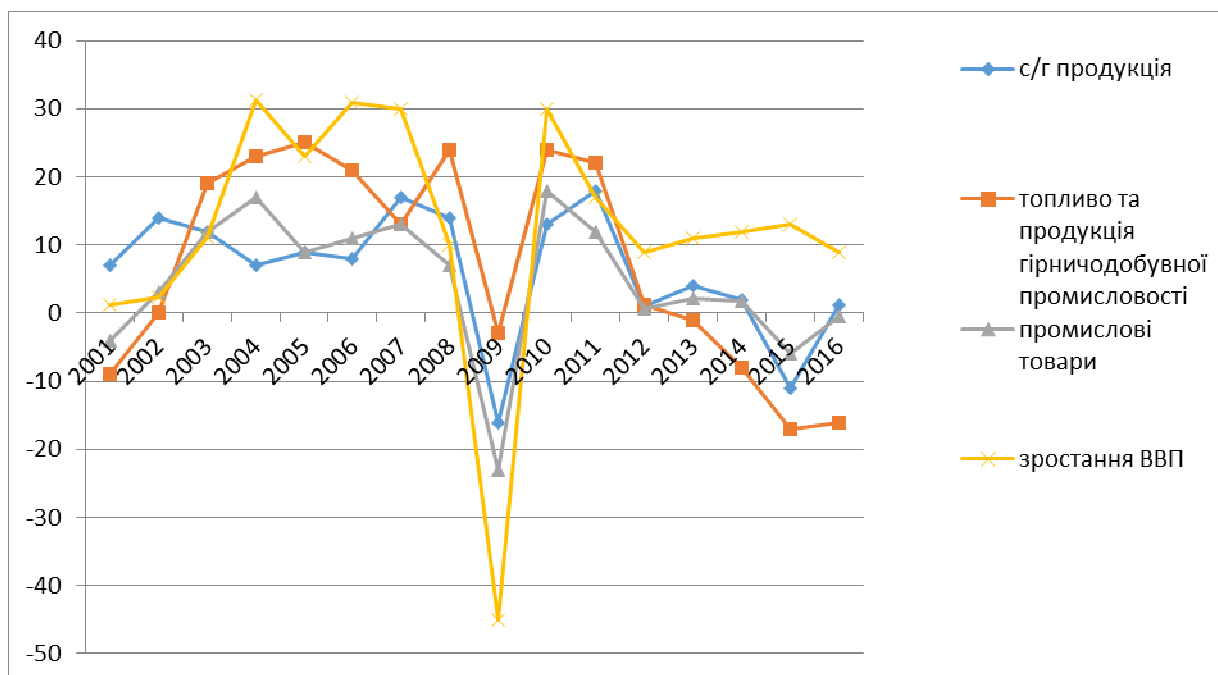

Рис.2.1.Світовий обсяг товарної торгівлі в грошовому вираженні та світового ВВП : річний приріст, 2000-2016 роки

Джерело: складено авторами на основі [30]

На рис.2.1. бачимо, що еластичність торгівлі, якщо її зіставити з ВВП, знижується. 2001-2007 роки, перед початком фінансової кризи, показують збільшення доходів на один відсоток, що в свою чергу, сприяло зростанню обсягів торгівлі на 1,5 відсотка. У 2008-2013 роках зростання ВВП відбувалось на такому ж рівні, проте обсяг торгівлі зріс лише на 0,7 відсотка.

Вищезазначене пояснюється тим, що в зміні обсягів торгівлі в залежності від доходів пов'язується зі зменшенням частки інвестицій в сукупному попиті або з меншими темпами розвитку глобальних виробничо-збутових ланцюгів. В частині міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією, вони мають бути обумовлені розширенням протекціоністських заходів, в тому числі змінами заходів внутрішньої підтримки, в результаті стрибків продовольчих цін в 2008 і 2011 роках.

Такі фундаментальні фактори, як попит і пропозиція, впливають на ціни, які, в свою чергу, формують глобальну торгівлю. Зростання цін на

сільськогосподарську продукцію в порівнянні з 2000 роком, а також скачки цін в 2008 і 2011 роках стали результатом структурних змін на світових сільськогосподарських ринках (рис. 2.2). Високий попит на продовольство і корми в поєднанні зі зниженням коефіцієнтів використання матеріальних ресурсів і зростанням виробництва біопалива привели до ринкових потрясінь і нестабільності цін.

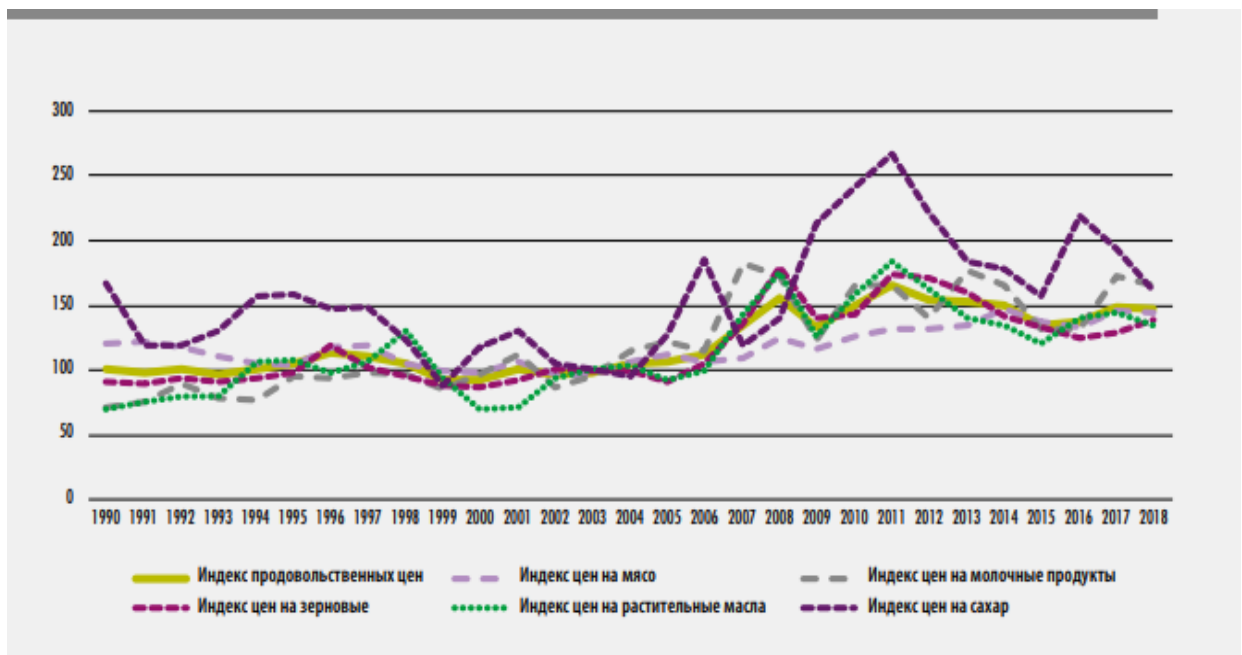

Рис.2.2. Індекси цін на сільськогосподарську продукцію

Джерело: складено автором[30]

У порівнянні з цим періодом ціни на продукцію сільського господарства знизилися, хоча і не досягли рівня 2007 року. У 2015-2016 роках на світові ціни вплинуло зміцнення долара США. В цілому ринки прийшли в більш спокійний стан, і волатильність цін значно знизилася порівняно з 2008-2011 роками, які характеризувалися періодами різкого підвищення цін (рис. 2.3).

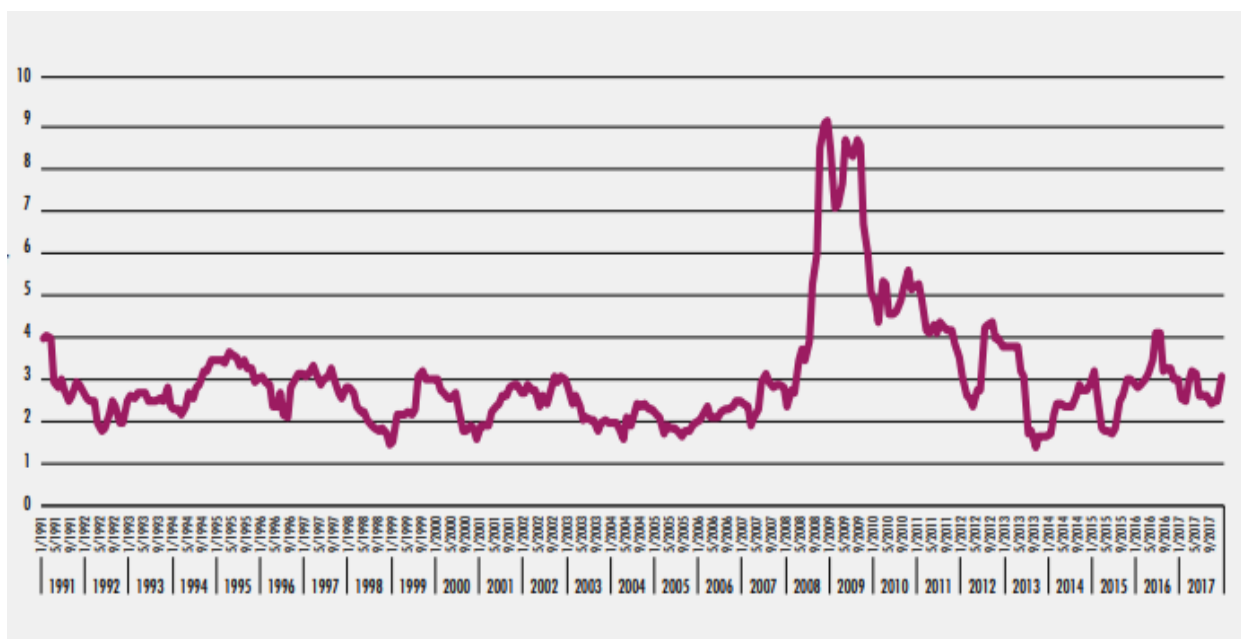

Рис.2.3.Волатильність індексу продовольчих цін

Джерело: складено автором [30]

Дедалі більше значення країн з економікою, що розвивається призвело до серйозних змін на світових ринки сільськогосподарської продукції в порівнянні з 2000 роком. Частка Китаю у світовому обсязі імпорту збільшилася з 2,3 відсотка в 2000 році до 8,2 відсотка в 2016 році, завдяки чому він піднявся на третє місце в рейтингу 20 найбільших імпортерів після Сполучених Штатів Америки і Європейського союзу (організація-член) (таблиця 2.3).

За період з 2000 до 2016 року сукупна частка інших країн з економікою, що формується – таких як Російська Федерація, Індія та Індонезія – в глобальному обсязі імпорту зросла з 3,4 до 5,2 відсотка. Частка розвинених економік, таких як Європейський союз (Організація-член) та Японія, в загальносвітовому обсязі імпорту знизилася, хоча вони як і раніше займають високі місця в рейтингу 20 найбільших імпортерів.

Таблиця 2.3

Основні імпортери сільськогосподарської продукції: доля в загальному обсязі імпорту, 2018 та 2000 роки

Країна	2000 рік		2018 рік	
	Місце рейтингу	Доля	Місце рейтингу	Доля
Європейський союз	1	45,3	1	39,1
США	2	10,1	2	10,1
Китай	6	2,3	3	8,2
Японія	3	8,7	4	4,2
Канада	4	2,8	5	2,7
Республіка Корея	8	2	9	1,9
Росія	9	1,7	10	1,9
Індонезія	12	1	11	1,4
Інші	-		-	
Всього	-	86,5	-	84,5

Джерело: складено автором[30]

Зміни в структурі експорту явно свідчать про зростаючу важливість країн з економікою, що формується на світових ринках сільськогосподарської продукції (таблиця 2.4).

Традиційні експортери, такі як Сполучені Штати Америки і Європейський Союз, залишаються на перших позиціях в рейтингу по частці в загальному обсязі експорту; в той же час частка Бразилії, яка в 2000 році становила 3,2 відсотка, в 2018 році зросла до 5,7 відсотка. Китай, чия частка в загальному обсязі експорту збільшилася з 3,0 відсотків у 2000 році майже до 4,2 відсотка в 2016 році, став четвертим за важливістю експортером.

Крім Китаю та Бразилії, суттєво збільшили свою частку в загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції такі країни з економікою, що формується, як Індія і Індонезія. У 2018 році на ці чотири країни доводилося 14,5 відсотка від загальносвітового обсягу експорту (в порівнянні з 8,5 відсотка у 2000 році). За той же період загальна частка всіх традиційних експортерів (Сполучених Штатів Америки, Європейського союзу, Австралії і

Канади) в сумарному обсязі експорту знизилася на десять процентних пунктів - з 68,5 відсотка у 2000 році до 58,0 відсотків у 2018 році.

Таблиця 2.4

Основні імпортери сільськогосподарської продукції: доля в загальному обсязі імпорту, 2018 та 2000 роки

Країна	2000 рік		2018 рік	
	Місце рейтингу	Доля	Місце рейтингу	Доля
Європейський союз	1	46,9	1	41,1
США	2	14	2	11
Китай	6	3	4	4,2
Канада	3	3,9	4	4,2
Бразилія	5	3,2	3	5,7
Аргентина	7	2,7	6	2,8
Мексика	8	1,9	9	2,3
Тайланд	10	1,5	11	2,0
Інші	-		-	
Всього	-	90,9	-	89,8

Джерело: складено автором[30]

Розширення участі країн, що розвиваються в глобальній торгівлі сільськогосподарською продукцією свідчить про темпах структурних змін в процесі розвитку цих країн. Протягом останніх двох десятиліть в цих країнах відбувалося бурхливе економічне зростання і росли доходи на душу населення; ці чинники підвищили попит на сільськогосподарську продукцію і, з урахуванням чисельності їх населення, привели до значного зростання імпорту.

Наприклад, в Індії ВВП на душу населення зріс з 770 дол. США в 2000 році до +1751 дол. США у 2015 році (В цінах 2010 року). З 2004 по 2011 рік частка населення, що живе за межею бідності, тобто менш ніж на 1,9 дол. США в день, знизилася з 38,2 до 21,2 відсотка. Таке зростання доходів в поєднанні зі скороченням масштабів бідності стимулювало попит на продовольство і привело до збільшення імпорту сільськогосподарської продукції.

У Китаї за період з 2000 по 2017 рік ВВП на душу населення зріс з 1771 дол. США до 6498 дол. США (в цінах 2010 року); при цьому значна кількість жителів країни пододало злидні: частка населення, що живе за межею бідності, скоротилася з 31,9 відсотка у 2002 році до 1,8 відсотка в 2013 році. У майбутньому ці країни залишаться великими імпортерами.

У той же час зростання продуктивності сільського господарства в країнах з економікою, що формується, привело до значного зростання виробництва і експорту в цих країнах.

У Бразилії за період з 2000 по 2015 рік додана вартість продукції сільського господарства на одного працівника зросла більш ніж удвічі - з 4578 до 11149 дол. США (в цінах 2010 року); збільшилася і частка країни в глобальному обсязі експорту. Підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському секторі Китаю, Індії та Індонезії також призвело до зростання виробництва і експорту і, як наслідок, до подальшої активізації участі цих країн в глобальній торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Експорт з країн із середнім і низьким рівнем доходів виріс з 9,4 відсотка обсягу глобальної торгівлі сільськогосподарською продукцією в 2000 році до 20,1 відсотка в 2015 році. аналогічна динаміка спостерігається відносно імпорту: основними каталізаторами зростання цього показника стали великі країни з економікою, що формується, зокрема, Бразилія, Китай, Індія та Індонезія (рис. 2.4).

Ключовою особливістю розширення участі країн з середнім і низьким рівнем доходів в діяльності світових сільськогосподарських ринків є швидкий зростання обсягів торгівлі в форматі «Південь-Південь» – тобто торгівлі сільськогосподарською продукцією між країнами з середніми і низькими доходами. частка продукції, яка ввозиться країнами із середнім і низьким рівнем доходів з інших країн, що відносяться до тієї ж групи, збільшилася з 41,9 відсотка у 2006 році до 54,4 відсотка в 2018 році.

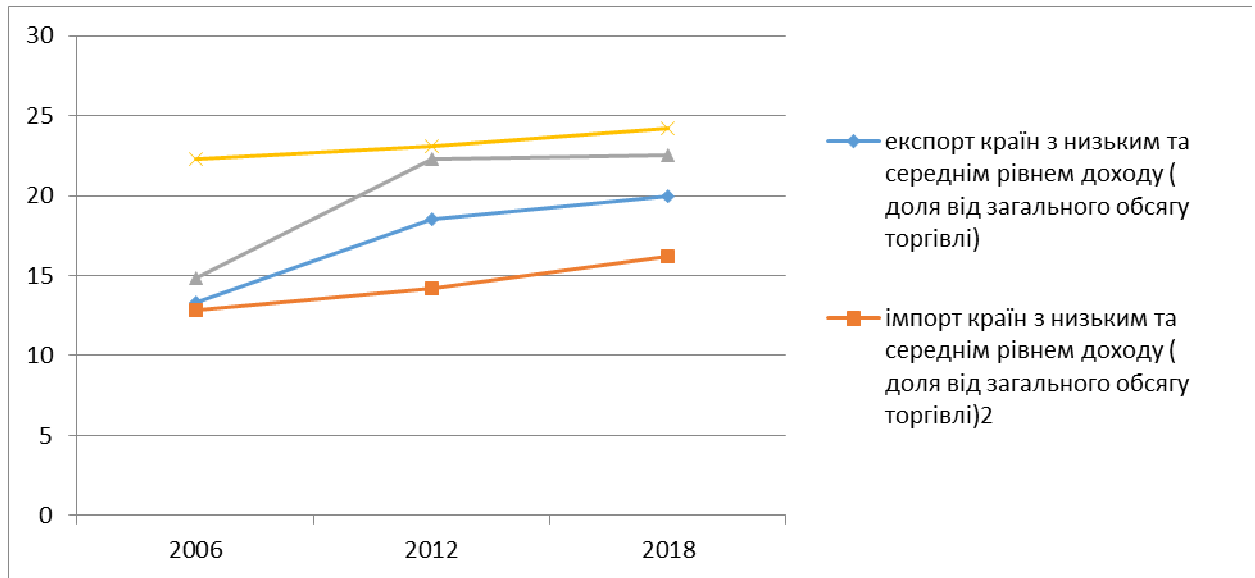

Рис.2.4. Розвиток торгівлі с/г продукції в форматі «Південь-Південь» за 2006-2018 роки

Джерело: складено автором[30]

Подібна динаміка відзначалася в той же період і щодо експорту. До 2018 року близько половини продукції, що експортується з країн із середнім і низьким рівнем доходів, призначалося для інших країн «Півдня».

Найменш розвинені країни (НРС), що відносяться до цієї групи, стикаються з серйозними проблемами.

Сільське господарство є основним сегментом економіки НРС: на нього припадає від 30 до 60 відсотків ВВП, воно забезпечує зайнятість для більшого числа людей, ніж будь-які інші галузі, і служить основою продовольчої безпеки, джерелом експортних

надходжень і фактором розвитку цих країн.

За період з 2006 по 2018 рік обсяг імпортованої в НРС сільськогосподарської продукції багаторазово зріс (з рівня близько 2,5 млрд дол. США приблизно до 32,8 млрд дол. США) і склав 2,5 відсотка від глобального обсягу імпорту такої продукції (рис. 2.5).

Експорт зростає більш повільними темпами і склав всього 1,4 відсотка від світового показника, в результаті чого в 2018 році дефіцит торгового балансу стосовно сільськогосподарської продукції в НРК виріс приблизно до 15 млрд дол. США. НРС в основному експортують необроблену продукцію сільського господарства - переважно сировинні товари, включаючи каву, чай, бавовна, джут, спеції і банани.

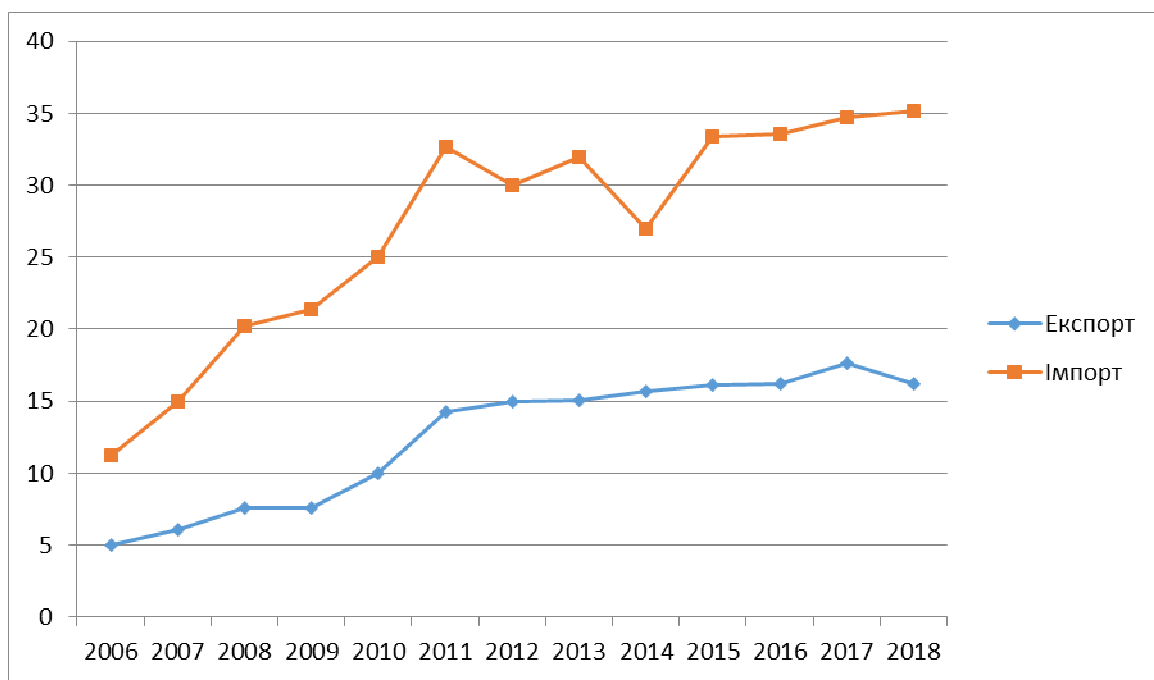

Рис.2.5.Найменш розвинуті країни: торгівля с/г продукцією, млрд.дол.

Джерело: складено автором[30]

Зростання доходів по всій групі НРК склав приблизно 3,4 відсотка в рік. Однак підвищення попиту на продовольство і збільшення обсягів імпорту були перш за все пов'язані з ростом населення, який становив в середньому 2,4 відсотка на рік.

Саме низькою продуктивністю сільського господарства, недостатньою для задоволення потреб зростаючого населення, пояснюється те, що за розглянутий період більшість НРС перетворилися з чистих експортерів в чистих імпортерів сільськогосподарської продукції.

Одним з чинників зростання торгівлі сільськогосподарською продукцією в порівнянні з 2000 роком стало поліпшення доступу до ринків в результаті підписання Угоди СОТ по сільському господарству (ССХ) 1995 року. Середній рівень застосовуваних ставок мит знижувався, що було пов'язано не тільки з виконанням країнами своїх зобов'язань за Угодою, а й з висновком двосторонніх і регіональних торговельних угод і односторонніми змінами в області політик.

2.2 Особливості розвитку сільського господарства України

Галузь сільського господарства представляє собою одну з основних галузей економіки України, яка визначається значними природними конкурентними перевагам.

Значний розвиток сільського господарства в Україні відбувається, передусім, завдяки природним ресурсам, таким як: сприятливі ґрунти, вологість тощо. Багато країн в світі не мають і малої частини того, що є в Україні. Сукупна площа українських чорноземів дорівнює площі Великобританії [6].

Агропромисловий комплекс формує близько 12,1% валової доданої вартості України та являється одним з основних бюджето-формуючих секторів національної економіки [5].

Площа України становить 60,3 млн га, а площа сільськогосподарських земель України — найбільша в Європі — 41,5 млн га (68,7% території країни) [5]: з них — 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур.

Вдалому розвитку сільськогосподарського сектору також сприяють близькість основних ринків збуту, транспортна інфраструктура (залізниця, дороги, порти), постійне зростання світового попиту на продовольчі

продукти і альтернативну енергетику, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів [5].

Вищепераховані орієнтири, які впливають на створення сільськогосподарських підприємств мають бути розглянуті як головні конкурентні переваги. І вектор стратегічного маркетингу повинен спрямовувати до інновацій у використанні земель та повного переходу до альтернативних джерел енергії. До того ж слід охопити допоміжні фактори: — актуалізацію навчання сільськогосподарським спеціальностям у закладах професійно-технічної та вищої освіти; — створення науково-дослідних центрів у форматі «Держава — Освіта — Агропромислові комплекси — Фермери».

Розглянемо частку сільського господарства у валовій доданій вартості за видами економічної діяльності у 2019 р. на рис.2.6.

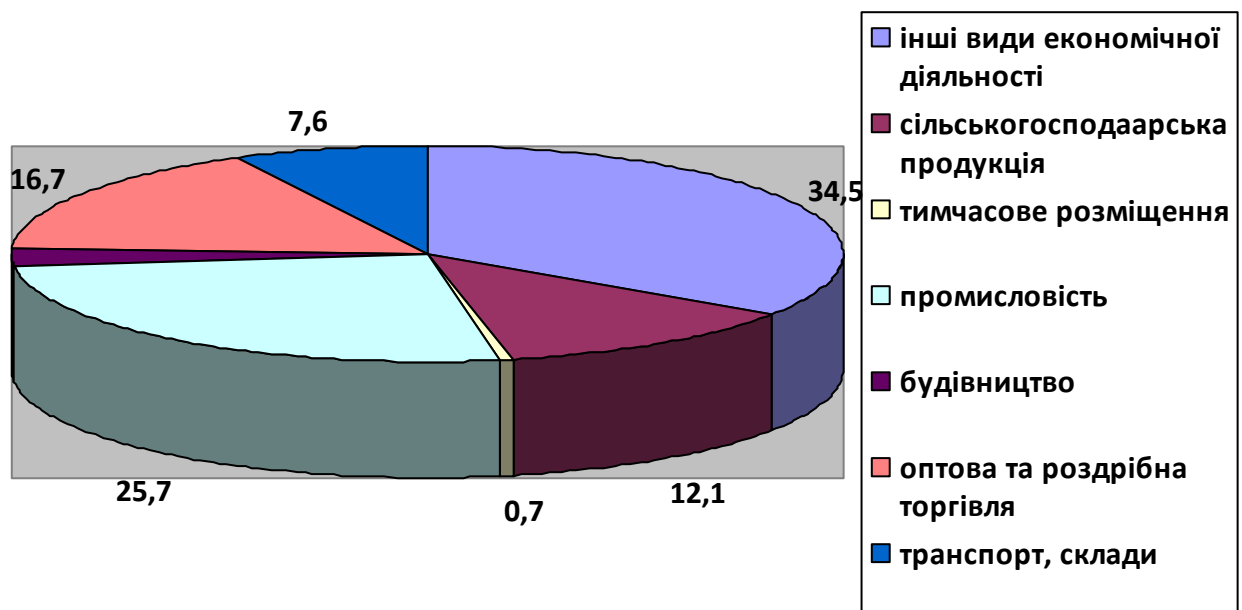

Рис.2.6. Частка сільського господарства у валовій доданій вартості за видами економічної діяльності у 2019 р., %

Джерело: складено автором [28]

Основний напрям українського сільського господарства — рослинництво (близько 72% сільськогосподарської продукції, рис. 2.7).

Соняшник лідирує на сході, на півдні до нього додається пшениця, на заході переважають пшениця, плоди та ягоди, а в північній області більше вирощують кукурудзу. І тільки в одній області України — Хмельницькій — вирощують більше сої [5]

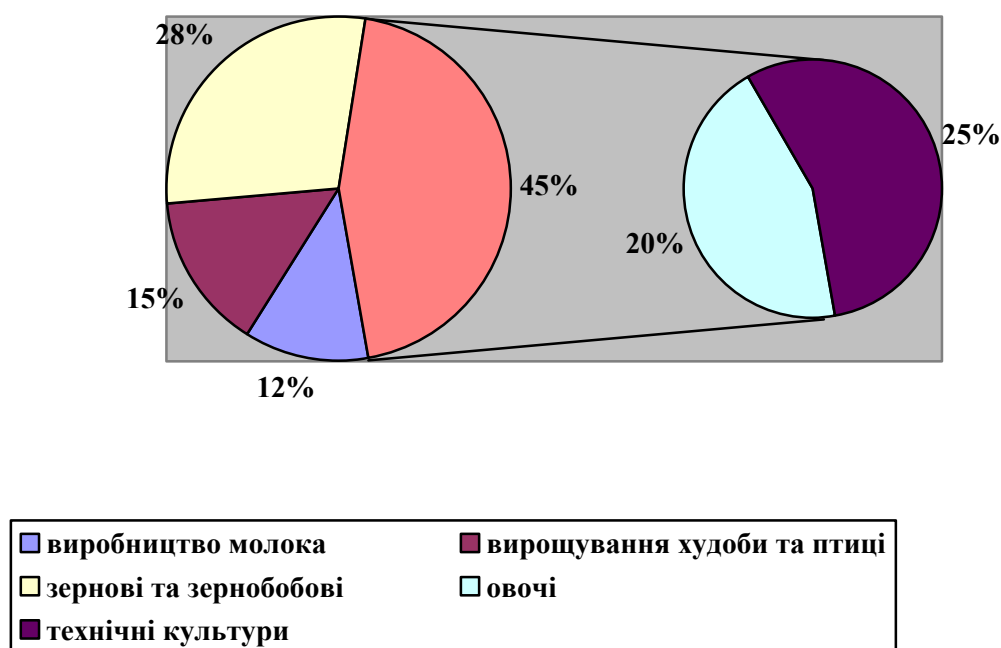

Рис.2.7. Структура валової с/г продукції в Україні за видами найбільш вагомих складових рослинництва та тваринництва (2019 р., %)

Джерело: складено автором[28]

Структуру продукції сільського господарства за видами розподіляють наступним чином: 26,2% становить зернові та зернобобові культури; технічні культури — 22,5%, овочі 18,0%, найменшу частку займають культури плодів та кормові не більше 4%. Такий розподіл характерний завдяки природним ресурсам (у вигляді родючого ґрунту) та існуванням попиту на міжнародному ринку.

Частка тваринництва 28%, де 13,5% представлено вирощуванням худоби та птиці; 10,5 — молоко; близько 3% — яйця. Диспропорція у співвідношенні рослинництва та тваринництва відображається на торговельному балансі України. Потенціал виробництва продукції тваринництва слід нарощувати шляхом інновацій у виробництві, освіті та науці [5].

Представимо в табл.2.5. посівні площі сільського господарства в Україні.

Таблиця 2.5

Посівні площі сільськогосподарських культур в Україні, тис.га

	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Культури сільсько-господарські	27173	26044	26952	27239	26902	27026	27585	27699
Культури зернові та зернобобові	13646	15005	15090	14801	14739	14401	14624	14839
озимі	6324	7289	7904	7174	7904	7178	7242	7455
ярі	7322	7716	7186	7627	6835	7223	7382	7384
культури зернобобові	408	422	429	227	250	324	506	565
Культури технічні	4187	5260	7296	8437	8350	8852	9259	9266
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	2277	2041	1967	1900	1823	1841	1844	1825
Культури кормові	7063	3738	2599	2101	1990	1932	1858	1769

Джерело: складено автором на основі [28]

Дані табл.2.5. свідчать, що в Україні посівні площі мають тенденцію до зростання. В структурі посівних площ найбільшу питому вагу мають зернові культури, які займають половину всіх посівних площ. Таким чином, Україна має значний потенціал в області рослинництва. Розглянемо в табл.2.6. динаміку кількості сільськогосподарських тварин в Україні.

Таблиця 2.6

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин, тис. голів

Роки / Years	Велика рогата худоба / Cattle		Свині / Pigs	Вівці та кози / Sheep and goats	Птиця / Poultry
	усього / total	у т.ч. корови / including cows			
2010	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203839,8
2011	4425,8	2582,2	7373,2	1739,4	200760,6
2012	4645,9	2554,3	7576,7	1738,2	214070,6
2013	4534,0	2508,8	7922,2	1735,2	230289,8
2014	3884,0	2262,7	7350,7	1371,1	213335,7
2015	3750,3	2166,6	7079,0	1325,3	203986,2
2016	3682,3	2108,9	6669,1	1314,8	201668,0
2017	3530,8	2017,8	6109,9	1309,3	204830,9
2018	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211654,4
2019	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220485,8

Джерело: складено автором на основі[28]

Дані табл.2.5. показують, що в Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості сільськогосподарських тварин, що свідчить про відсутність стимулів українських фермерів до розвитку даної галузі.

Розглянемо в табл.2.7. динаміку кількості підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність в Україні.

Таблиця 2.7

Динаміка кількості підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність в Україні за регіонами

Назва	Усього / Total			У т.ч. фермерські господарства / Including private farms		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Україна	45558	49208	48504	34137	33164	32452
Вінницька	2593	2739	2768	1925	1893	1919
Волинська	848	955	944	600	580	567
Дніпропетровська	3949	4181	4205	3225	3145	3131
Донецька	1367	1310	1285	947	928	892
Житомирська	1084	1219	1234	608	580	590
Закарпатська	1029	1065	973	927	883	770
Запорізька	2700	2798	2764	2048	2005	1953
Івано–Франківська	714	848	800	516	531	500
Київська	1966	2479	2483	1236	1226	1240
Кіровоградська	3200	3360	3404	2595	2591	2625

Луганська	1044	1048	1055	801	768	764
Львівська	1186	1387	1342	813	792	782
Миколаївська	3970	4008	3849	3389	3252	3100
Одеська	4813	4784	4410	4001	3650	3274
Полтавська	2453	2670	2677	1858	1903	1941
Рівненська	554	668	656	373	356	354
Сумська	1061	1152	1180	649	652	685
Тернопільська	1016	1164	1130	636	633	623
Харківська	1928	2116	2117	1259	1256	1254
Херсонська	2560	2606	2500	2070	1934	1844
Хмельницька	1570	1676	1680	1128	1099	1119
Черкаська	1904	2131	2173	1306	1294	1352
Чернівецька	777	812	731	587	548	492
Чернігівська	1101	1280	1295	627	644	658
місто						
Київ	171	752	849	13	21	23

Джерело: складено автором на основі[28]

Дані табл.2.7. свідчать, що кількість підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність з кожним роком збільшується. Найбільше сільськогосподарських підприємств спостерігається в Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській області.

Розглянемо рівень рентабельності даних підприємств в табл.2.8.

Таблиця 2.8

Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва на підприємствах України, %

Назва	2012	2013	2015	2016	2017	2018	2019
Культури зернові та зернобобові	15,8	2,4	42,6	37,8	25,0	24,7	11,8
Соняшник	44,9	28,2	78,4	61,9	41,3	32,5	23,5
Буряки цукрові фабричні	15,9	3,1	27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4
Культури овочеві	1,1	7,5	32,0	15,3	9,9	13,3	2,8
Картопля	-17,4	22,4	24,6	0,6	10,0	6,8	15,4
Культури плодові та ягідні	9,6	127,5	58,3	25,0	35,4	6,4	6,2
Виноград	71,5	99,0	92,9	71,4	51,6	22,6	-7,2
Молоко	1,8	13,1	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6
Велика рогата худоба на м'ясо ²	-28,3	-41,3	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1
Свині на м'ясо ²	1,8	0,2	12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7
Вівці та кози на м'ясо ²	-32,8	-36,2	-26,6	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7
Птиця на м'ясо ²	-2,4	-5,9	-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7
Яйця птиці свійської ³	52,6	47,6	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5

Джерело: складено автором на основі[28]

Дані табл.2.8 свідчать, що найбільш рентабельні є підприємства, які вирощують соняшник та виноград. Нерентабельними протягом усього досліджуваного періоду є вівці, велика рогата худоба.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні в структурі сільського господарства переважає рослинництво.

2.3.Особливості участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією

Сільське господарство України є не лише постачальником продуктів харчування для населення і сировини для переробних підприємств, але і важливим джерелом валютних надходжень в країну, та складає основу зовнішньої торгівлі України.

В умовах загострення глобальної продовольчої проблеми і активізації пошуків шляхів її розв'язання посилюється роль і значення світової торгівлі сільськогосподарською продукцією і продовольством.

Представимо на рис.2.8. динаміку обсягів експорту усього і аграрного сектору України за 2013-2019 роки.

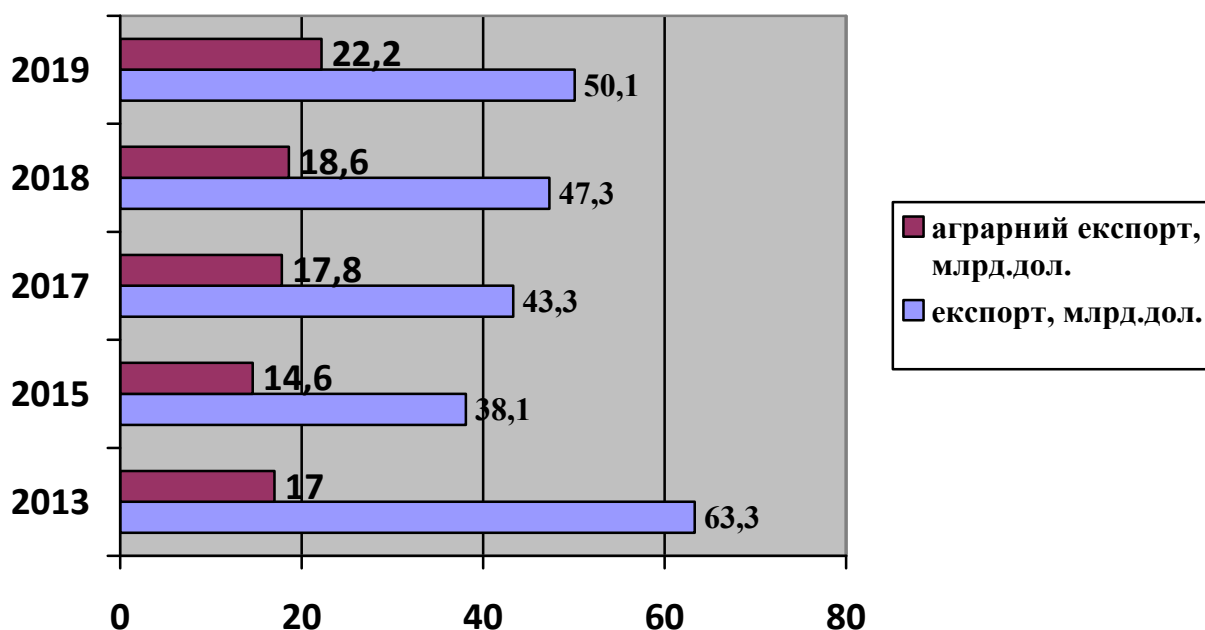

Рис.2.8. Динаміка обсягів експорту усього і аграрного сектору України за 2013-2019 роки

Джерело: складено автором на основі[28]

Дані рис.2.8. показують, що обсяг експорту в Україні мав тенденцію до зменшення в Україні у 2019 році порівняно з 2013 роком.

Динаміка агропродовольчого сектору демонструвала аналогічний тренд як і решта експортних товарів, проте темп скорочення агропродовольчого експорту були меншими ніж загального і, не дивлячись на спад після кризового 2013 року зростання поставок спостерігалось вже у 2017 р.

Історично рекордний обсяг агропродовольчого експорту спостерігався у 2012 р., він склав порядку 17,9 млрд дол. США. У 2018 році показник аграрного експорту перевищив даний рекордний показник.

Частка сільськогосподарської продукції та продовольства у загальних обсягах українського експорту становить у 2019 році 44,3%. З початку двохтисячних вартість експорту української аграрної продукції зростає в 4 рази, а його частка у структурі експорту товарів підвищилася в два рази (з 26,9 % до 44,3%).

Розглянемо товарну структуру експорту сільськогосподарської продукції в Україні за 2010-2019 роки в табл.2.9.

Таблиця 2.9

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тис.дол.

назва товарів згідно з УКТЗЕД	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	9935978,5	14563144,5	15281802,6	17756854,1	18611810,5	22144180,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	771386,6	823434,9	775036,9	1108757,0	1210638,3	1277015,8
II. Продукти рослинного походження	3976213,4	7971492,5	8093693,7	9215707,9	9886060,4	12914543,1
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617314,4	3299799,1	3962975,8	4605666,2	4496511,0	4732237,5
IV. Готові харчові продукти	2571064,1	2468418,0	2450096,2	2826723,0	3018600,8	3220383,8

Джерело: складено автором на основі[28]

Дані табл.2.7. показують, що в товарній структурі експорту переважають продукти рослинного походження. При цьому, вони мають тенденцію до зростання. Так, експорт даного виду продукції зріс з 3976,2 млн.дол. у 2010 році до 12914,5 млн.дол.у 2019 році.

Таким чином, провідну роль у вітчизняному аграрному експорті відіграє продукція рослинного походження, частка якої у структурі – 58%. Характерними представниками цієї підгрупи є зернові культури, передусім, пшениця, кукурудза та ячмінь, сукупна частка яких у групі складає 74%, а також насіння олійних культур, переважно соєвих бобів та насіння ріпаку, з часткою 20% (рис.2.9).

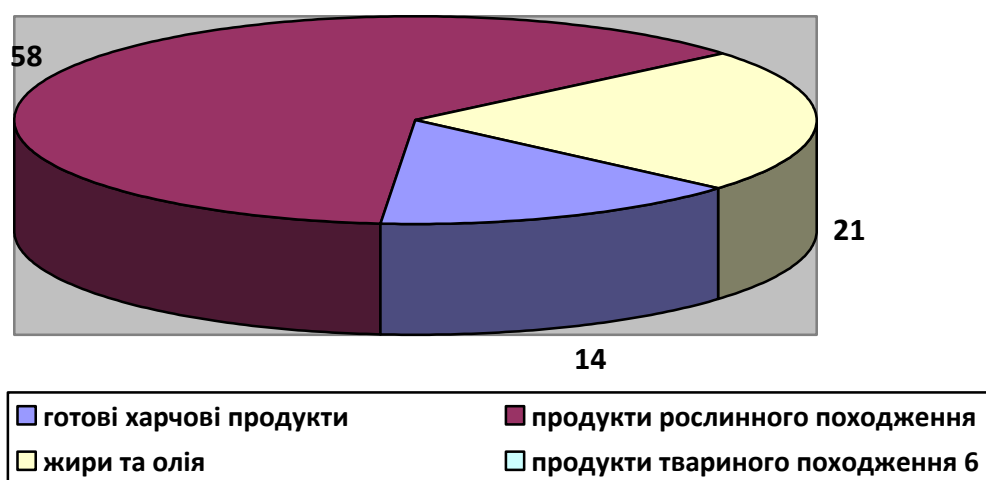

Рис.2.9. Структура експорту аграрного сектору у 2019 році, %

Джерело: складено автором[28]

Обсяги імпорту аграрної продукції до України були майже вчетверо меншими порівняно з обсягами її експорту та склали 5,7 млрд. дол. США.

Представимо в табл.2.10. основних експортних партнерів України у 2019 році.

Таблиця 2.10

Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2019 р.

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн дол.	Темп зростання/зниження, 2019рік до 2018року, у %	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС	20 158,5	115,0	42,6
2	Росія	3 654,1	92,8	7,7
3	Туреччина	2 352,4	93,4	5,0
4	Китай	2 200,3	107,9	4,6
5	Індія	2 175,9	98,7	4,6
6	Єгипет	1 557,1	85,0	3,3
7	Білорусь	1 304,5	114,1	2,8
8	США	1 111,5	134,2	2,3
9	Молдова	789,3	111,5	1,7
10	Саудівська Аравія	749,1	144,8	1,6

Джерело: складено автором [28]

Країни ЄС протягом досліджуваного періоду найбільші торговельні партнерами України. Їх питома вага у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 р. становить 41,1%. Росія залишається серед основних торговельних партнерів України. Її питома вага у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 р. становить 12,9%.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Туреччиною за 2019р. збільшився на 7,7% (+332,9 млн дол.) і становив 4,6 млрд дол. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Китаєм за 2019 р. збільшився на 27,3% (+2,2 млрд дол.) та склав 10,1 млрд дол.[12].

Географія поставок аграрної продукції за останні десятиріччя помітно розширилася, і на сьогодні українське продовольство, тією чи іншою мірою, представлено на всіх континентах планети. Проте, основними поціновувачами продуктів з України є країни Європи та Азії. Географічна структура поставок найбільш розповсюджених видів українського продовольства наведена у рис.2.10.

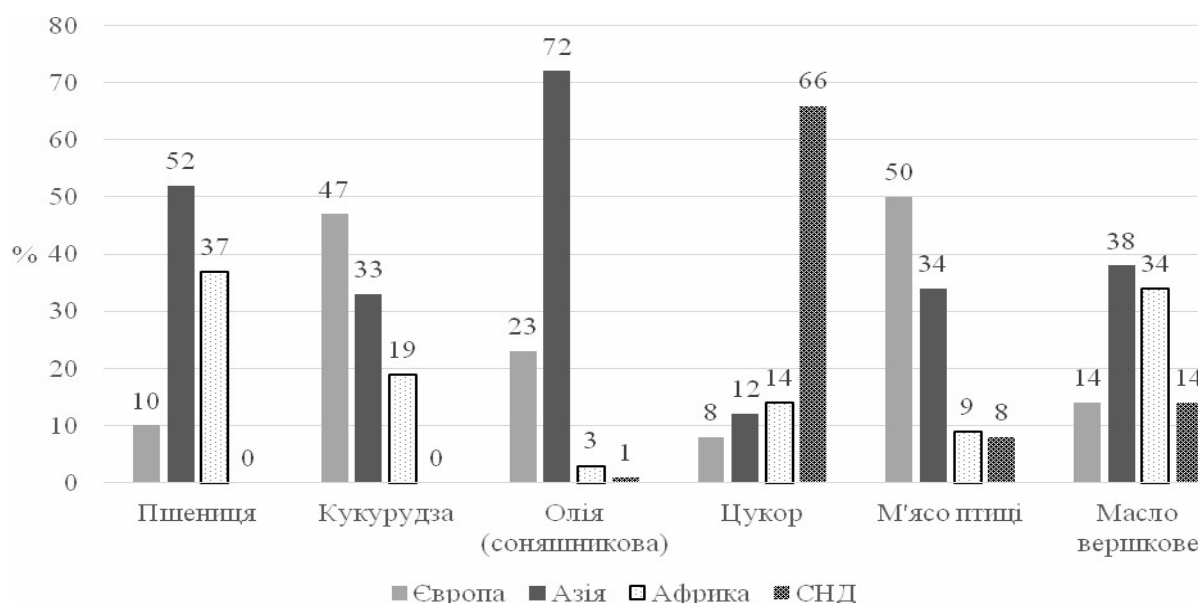

Рис.2.10. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції 2019 рр. (млрд. дол. США)

Джерело: складено автором [28]

Частка імпорту сільгосппродукції та продовольства у минулому році становила 9,4% від загальних обсягів імпорту та зросла порівняно з 2018 роком на 13% (рис.2.11).

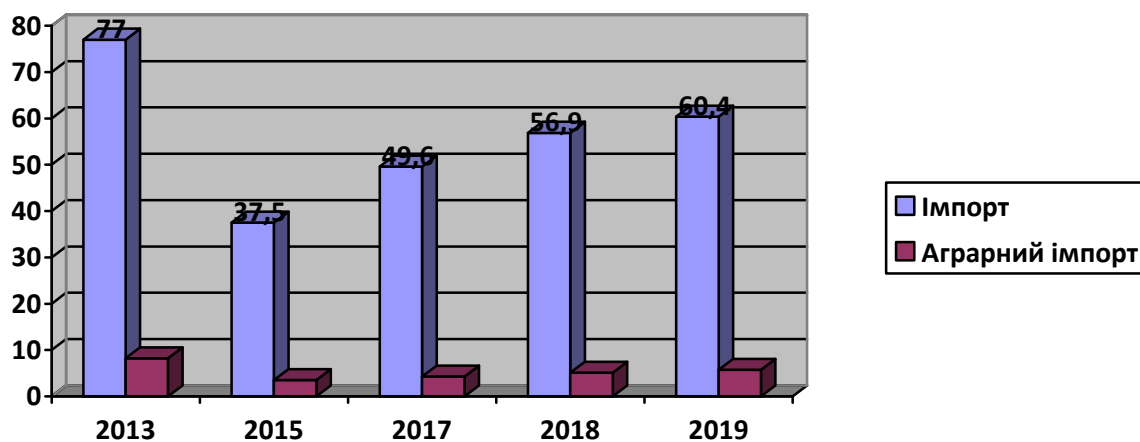

Рис.2.11. Динаміка обсягів українського імпорту та аграрного імпорту в Україні млрд.дол.

Джерело: складено автором на основі[28]

Представимо в табл.2.11. товарну структуру сільськогосподарської та продовольчої продукції

Таблиця 2.11

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тис.дол

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Усього (коди 1-24)	5763546,5	3484432,3	3891066,8	4301209,0	5055458,1	5736028,5
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1241970,6	548170,2	626279,1	731549,6	917988,8	1071472,8
II. Продукти рослинного походження	1563903,1	1146186,3	1284816,5	1368027,1	1529221,1	1794636,6
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	451609,0	182338,9	245957,3	266616,4	267350,2	253298,1
IV. Готові харчові продукти	2506063,8	1607736,9	1734013,9	1935015,9	2340898,0	2616621,0

Джерело: складено автором [28]

Дані табл.2.11 свідчать, що в структурі імпорту аграрної та продовольчої продукції в Україні переважають готові харчові продукти. На другому місці за рівнем імпорту стоять продукція рослинного походження. Представимо на рис.2.12. структуру аграрного імпорту України.

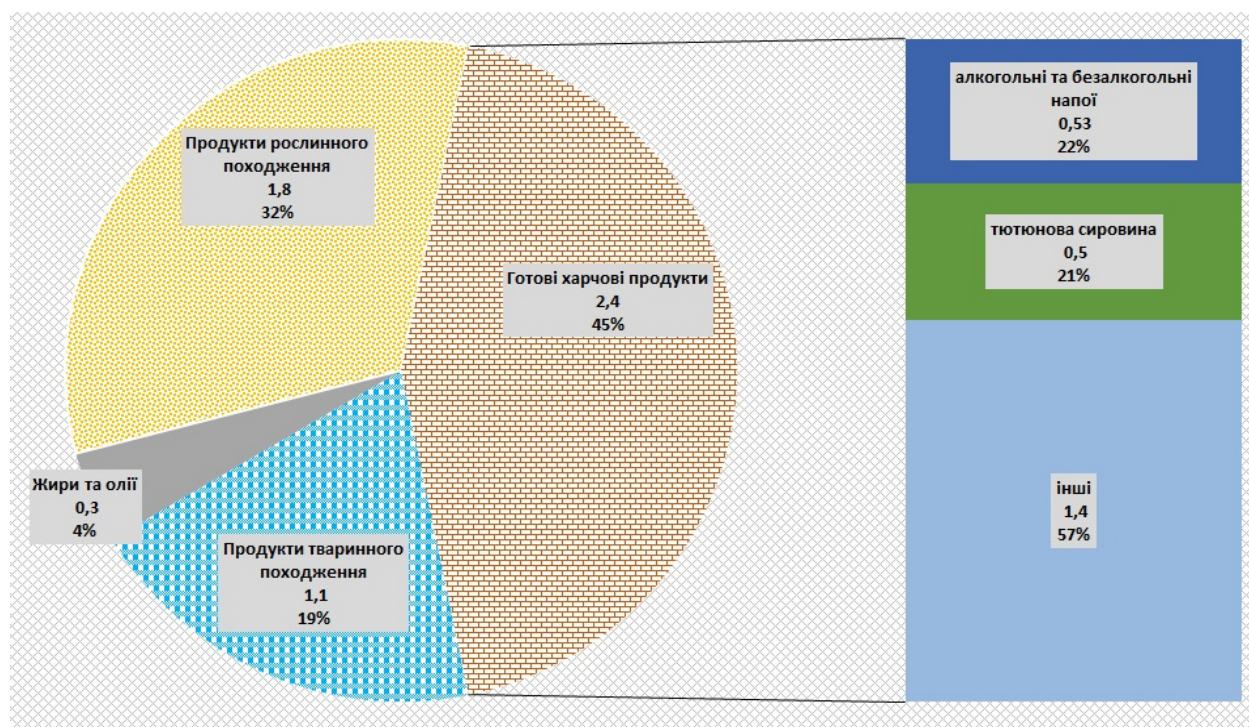

Рис.2.12 Вартісна структура аграрного імпорту України у 2019 році

Джерело: складено автором[28]

Сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією також зберегло свою багаторічну позитивну стабільність і склало за підсумками року 16,4 млрд. дол. США.

Водночас загальне сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2019 році було негативним («мінус» \$10,3 млрд).

Представимо на рис.2.14 сальдо зовнішньої торгівлі товарами, в тому числі в агропродовольчій сфері.

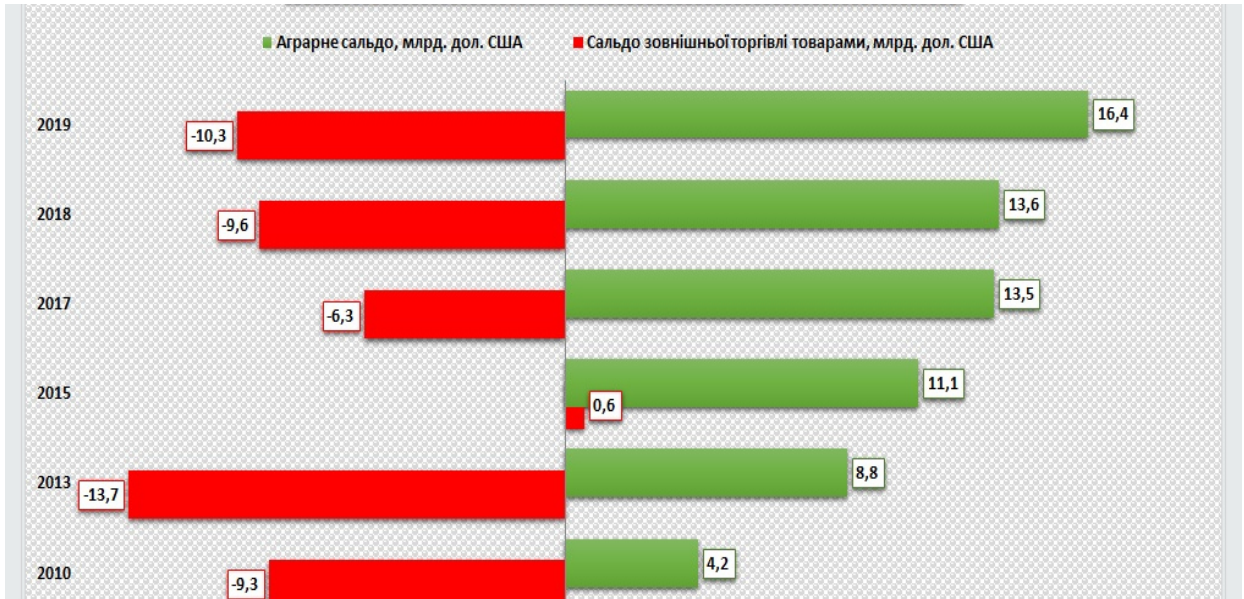

Рис.2.13. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, в тому числі в агропродовольчій сфері

Джерело: складено автором[28]

Таким чином, дані рис.2.13 показують, що на відміну від загального торгового сальдо України, яке протягом останніх 9 років є негативним, аграрне сальдо, навпаки, є позитивним та має тенденцію до збільшення зростання експорту над імпортом.

Висновки до другого розділу

Агрокспорт є провідною експортною галуззю для багатьох країн світу. У період з 2000 по 2016 рік обсяг світової торгівлі сільськогосподарською продукцією в грошовому вираженні виріс більш ніж втричі, при цьому середньорічний приріст цього показника становив понад шість відсотків. Довгострокова тенденція зростання обсягів експорту продовольства укладається в такі фундаментальні закономірності ринку, як поглиблення національного поділу праці і загальне зростання попиту на продовольство.

Зміни в структурі світового експорту явно свідчать про зростаючу важливість країн з економікою, що формується на світових ринках сільськогосподарської продукції. Традиційні експортери, такі як Сполучені Штати Америки і Європейський Союз, залишаються на перших позиціях в рейтингу по частці в загальному обсязі експорту;

Протягом останніх двох десятиліть в цих країнах відбувалося бурхливе економічне зростання і росли доходи на душу населення; ці чинники підвищили попит на сільськогосподарську продукцію і, з урахуванням чисельності їх населення, привели до значного зростання імпорту.

Галузь сільського господарства представляє собою одну з основних галузей економіки України, яка визначається значними природними конкурентними перевагам.

Частка сільськогосподарської продукції та продовольства у загальних обсягах українського експорту становить у 2019 році 44,3%. З початку двохтисячних вартість експорту української аграрної продукції зросла в 4 рази, а його частка у структурі експорту товарів підвищилася в два рази (з 26,9 % до 44,3%).

Провідну роль у вітчизняному аграрному експорті відіграє продукція рослинного походження, частка якої у структурі – 58%. Характерними представниками цієї підгрупи є зернові культури, передусім, пшениця, кукурудза та ячмінь, сукупна частка яких у групі складає 74%, а також насіння олійних культур, переважно соєвих бобів та насіння ріпаку, з часткою 20%.

Географія поставок аграрної продукції за останні десятиріччя помітно розширилася, і на сьогодні українське продовольство, тією чи іншою мірою, представлене на всіх континентах планети. Проте, основними поціновувачами продуктів з України є країни Європи та Азії.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

3.1 Наслідки глобальної пандемії для міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією

Еволюція міжнародної торгівлі і глобальних виробничо-збутових ланцюжків в продовольстві та сільському господарстві була перервана фінансовою кризою 2008 року. З тієї пори свій вплив на торгівлю і глобальні виробничо-збутові ланцюжки стало надавати уповільнення темпів зростання світової економіки, особливо в країнах з економікою, що формується. У першій половині 2020 року через спалах коронавірусної інфекції COVID 19 і введених з метою стримування її поширення обмежень на пересування людей і міжнародні поїздки як внутрішні, так і глобальні ринки знову зіткнулися зі значними проблемами. Очікується, що ця пандемія і її вплив на світову економіку нададуть серйозний вплив на торгівлю.

Поки важко назвати точні масштаби збитку пандемії для світової економіки в цілому і для сільського господарства зокрема. Однак на глобальному рівні її вплив на дану галузь поки мінімальний.

Так, ціни на світових ринках зернових культур (пшениця, кукурудза і рис), які є ключовими для продовольчої безпеки більшості країн світу, на сьогоднішній день залишаються стабільними. Слід зазначити, що світове виробництво і кінцеві запаси зерна в 2019 році були вище показників попередніх років і вище, ніж під час глобальної продовольчої кризи в 2008-2009 роках [55].

На даний час основними ризиками для сільського господарства в світі є обмеження на міжнародну торгівлю сільгосппродукцією, що вводяться окремими урядами, труднощі з логістикою, що призводять до переривання ланцюгів її поставок кінцевим споживачам на внутрішніх і зовнішніх ринках,

а також обмеження мобільності сільськогосподарської робочої сили всередині країн у зв'язку з прийнятими карантинними заходами.

Світ ризикує зіткнутися з продовольчою кризою, якщо не буде вжито термінових заходів щодо захисту найбільш вразливих груп населення, підтримці функціонування глобальних ланцюжків постачань харчів і пом'якшення наслідків пандемії у всьому продовольчому системі. Як правило, закриття кордонів, карантин і порушення функціонування ринків, ланцюжків поставок і торгівлі обмежує доступ людей до достатніх, різноманітним і поживним джерел продовольства, особливо в країнах, що сильно постраждали від вірусу або вже зіткнулися з високим рівнем відсутності продовольчої безпеки. Однак у всьому світі їжі вистачає на всіх.

Прогнозується, що істотне уповільнення економічного зростання в усіх країнах і особливо в найбільш уразливих, де рівень безробіття виріс і економічні наслідки Covid-19 будуть відчуватися ще сильніше, поставить країни, особливо ті, що залежать від імпорту продовольства, в ситуацію, коли їм буде важко знаходити необхідні ресурси для закупівлі продовольства. У свою чергу, у міру падіння в найближчі місяці попиту на продовольство ціни на нього в 2020 році знизяться, і це буде мати негативні наслідки для фермерів і сільськогосподарського сектора [56].

Виходячи з попередніх висновків досліджень, проведених в квітні 2020 року, пандемія зробила в світі негативний вплив на транспорт, зберігання, збут, фінансування в області продовольства і доступність ресурсів. В цілому, більше всіх в сфері перевезень, зберігання і збуту постраждала виробничо-збутова ланцюжок риби і рибної продукції, за якою слідує ланцюжка виробництва і збуту молока і молочної продукції, тваринництва, зернових і бобових культур.

У деяких країнах функція перевезень по операціях всередині агропродовольчих товаропровідних ланцюжків зробила негативний вплив на ланцюжки поставок в окремих країнах, оскільки дороги закрилися, а водії

вантажівок не виявляли бажання працювати. В цілому, негативний вплив на зберігання виявилось менше, ніж на перевезення. Збут продукції (ресурси і продукція) став проблематичним через нестійкість ринкових зв'язків.

За оцінками СОТ, через пандемію COVID-19, що підриває економічну діяльність, обсяг світової торгівлі товарами впаде на 13-32%.

В умовах обмежень на пересування уряду і приватний сектор приділяють питанню підтримки життєздатності та функціонування продовольчих виробничо-збутових ланцюжків першочергова увага.

Для прискорення доставки швидкопсувних поживних харчових продуктів населенню, яке постраждало від пандемії, робляться зусилля по організації спеціальних каналів зв'язку районів виробництва продовольства з міськими центрами (з дотриманням необхідних заходів безпеки, включаючи тестування, фізичне дистанціювання та інші санітарно-гігієнічні заходи). На глобальному рівні директивні органи багатьох великих країн-експортерів продовольства взяли на себе зобов'язання не вводити обмежувальні зовнішньоторговельні заходи, такі як заборони на експорт, з тим щоб торгівля не припинялася, а продовольство і сільськогосподарська продукція продовжували переміщатися з регіонів з їх надлишком туди, де спостерігається їх дефіцит, сприяючи тим самим зміцненню продовольчої безпеки в усьому світі [55]

Фінансова криза 2008 року і слідуючий за нею економічний спад загальмували розвиток глобальних виробничо-збутових ланцюгів (далі ГВЗЛ) в продовольстві та сільському господарстві, і очікується, що пандемія COVID-19 послабить їх потенціал в плані сприяння міжнародної торгівлі та економічного зростання ще більше.

ГВЗЛ сприяють розвитку торговельних зв'язків, які виступають в якості каналів поширення технологій і знань в періоди економічного зростання; таким же чином вони можуть транслювати і економічні потрясіння і їх наслідки. Вирішуючи проблему компромісу між ефективністю і стійкістю до

економічного спаду, фірми можуть піти по шляху локалізації виробництва тих продуктів харчування, які дозволяють це зробити, повернувши їх виробництво з-за кордону.

Такі стратегії можуть дуже негативно позначитися на процесах підвищення ефективності, що досягається за рахунок порівняльних переваг, і привести до росту внутрішніх цін на продовольство, а в періоди зниження доходів це небажано. Опора на продовольство і сільське господарство з внутрішніх і численних зарубіжних джерел є однією з форм створення стійкості до загрози відсутності продовольчої безпеки та до економічних спадів. Глобальні потрясіння, такі як фінансовий криза 2008 року і пандемія COVID-19, вимагають міжнародного співробітництва та координації, а не заходів, сприяють самозабезпеченості продовольством, особливо в тих випадках, коли наслідки подібних потрясінь спостерігаються не у всіх країнах одночасно.

У цьому сенсі торгівля є ефективним інструментом управління ризиками, що виникають внаслідок потрясінь, і допомагає підвищити стійкість до зовнішніх чинників.

В умовах пандемії COVID-19 зусилля, спрямовані на зведення до мінімуму порушень функціонування ГВЗЛ і на сприяння торгівлі продовольством і сільськогосподарською продукцією, можуть принести вигоди як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Пандемія впливає на тваринницький сектор через обмежений доступ до корму для тварин і зменшення потужності Бойен (через логістичних обмежень і браку робочої сили), як це сталося в Китаї [30].

У країнах, вже постраждалих від інших криз, нові дані оцінок ФАО вказують на те, що сектор тваринництва особливо вразливий до наслідків пандемії.

Наприклад, в Зімбабве поставки кормів для тварин були порушені через заходи стримування і нездатності кормових компаній отримати доступ

до сировини і персоналу. В Афганістані кочові купи серйозно постраждали через обмежений доступ до пасовищ, відсутність адекватних кормів / кормів і підвищення цін на них в поєднанні з обмеженим доступом до гарантованих ветеринарним послуг. Біля однієї третини повідомили, що їх відгін був заблокований або обмежений, що призвело до деякої локальної напруженості.

Блокування транспортних маршрутів особливо ускладнюють ланцюжки поставок свіжих продуктів і призводять до збільшення втрат і марнотратства харчових продуктів. Особливому ризику схильна свіжа риба і продукти з водних ресурсів, які є швидкопсувними і тому повинні продаватися, оброблятися або зберігатися протягом відносно обмеженого часу.

Транспортні обмеження та карантинні заходи можуть ускладнити доступ фермерів і рибалок на ринки, обмежуючи їх виробничі потужності і не дозволяючи їм продавати свою продукцію.

Закриття портів також створює проблему, коли продукт необхідно перенаправити з одного порту в інший або взагалі в іншу країну-імпортер. У той час, коли вірус вразив, велика кількість морських контейнерів знаходилося в китайських портах, і обмеження на їх рух привели до дефіциту, який привів до зростання цін на контейнери (в деяких випадках значно). Це також вплинуло на вартість вантажів, в тому числі на продукти харчування, і на обсяг перевезень. Наприклад, в березні докери китайського порту Шеньчжень, четвертого за величиною в світі за обсягом контейнерів, повідомили, що з початку спалаху COVID-19 бізнес впав приблизно на 50-75%. Для переадресації вантажу може також знадобитися додаткова документація для оформлення на кордоні.

Брак робочої сили може порушити виробництво і переробку продуктів харчування, особливо в трудомістких галузях (наприклад, виробництво цінних культур, м'яса і риби).

Пандемія COVID-19 також може вплинути на доступність основних проміжних ресурсів для фермерів. На даний момент, схоже, немає дефіциту в регіонах, що розвинених країн, хоча фермери можуть зіткнутися з додатковими труднощами при пошуку ресурсів з-за додаткових обмежень на пересування людей і товарів.

Однак, наприклад, в Китайській Народній Республіці (далі «Китай») виробництво пестицидів різко скоротилося і відновилося лише поступово після закриття виробничих підприємств після спалаху. Низька доступність і / або високі ціни на такі вводяться ресурси, як пестициди, можуть негативно позначитися на врожайності і врожайності в 2020 і 2021 роках, особливо в країнах, що розвиваються. 6 Закриття кордонів або уповільнення транскордонного переміщення насіння може потенційно ускладнити ланцюжка поставок насіння і своєчасну доставку насіння, що зробить негативний вплив на сільське господарство, виробництво кормів і продуктів харчування в наступному сезоні і в майбутньому.

Очікується, що більшість великих економік увійдуть в рецесію в результаті пандемії COVID-19, і, за оцінками ОЕСР, кожен місяць, коли необхідних заходів стримування тривають, падіння виробництва еквівалентно зниженню річного зростання ВВП до 2 відсотків. точки. 7 У розвинених країнах макроекономічний шок для споживчого попиту і зайнятості лише незначно знизить загальний попит на продовольство, але, як очікується, надасть більш сильний вплив на попит на більш дорогі продукти преміум-класу і товари з додатковими послугами. Більш того, більш низькі ціни на нафту - результат прогнозованого зниження ВВП через COVID 19 і цінової війни на нафту 8 - скорочують попит на сільськогосподарські культури для біопалива [30].

Скорочення споживання продуктів харчування поза домом надасть особливо великий вплив на розвинені країни. Закриття ресторанів і підприємств громадського харчування в школах, готелях і підприємствах

громадського харчування привело до звуження ринку деяких товарів - наприклад, картоплі для картоплі фрі, морепродуктів і молочних продуктів - при цьому деякі з цих втрат були компенсовані підвищеним попитом з боку супермаркетів.

Попит також, мабуть, змістився від більш дорогих товарів до основних продуктів харчування і готовим до вживання продуктів, які можна зберігати. Також спостерігається значне зростання електронної комерції.

Це суттєва зміна в складі - а на деякі сировинні товари - рівні попиту поставить під тиск всю виробничо-збутовий ланцюжок. Виробники коректують виробництво і поширення, наприклад, щоб перейти від виробництва оптових продуктів для громадського харчування до більш дрібним упаковок для домашнього використання. Однак деяким буде складно підтримувати життєздатність свого бізнесу. Також існує потреба в адаптації та доставки продуктів харчування по різних каналам (наприклад, через супермаркети або пряму доставку на будинок, на відміну від відкритих ринків або безпосередньо в ресторани і підприємства громадського харчування). Це буде особливо складно для дрібних і спеціалізованих фермерів, які з більшою ймовірністю будуть покладатися на відкриті ринки, ресторани і громадське харчування, і яким може бути складно знайти нові торгові точки і покупців.

Ці зміни попиту є прямим результатом заходів стримування по боротьбі з хворобою. Деякі з цих змін можуть також мати потенціал для зміни харчових звичок і поведінки споживачів в довгостроковій перспективі, зокрема, якщо заходи обмеження виявляться довгостроковими. Невизначеність, пов'язана з тим, як буде розвиватися споживання після пандемії, ймовірно, вплине на інвестиційні рішення деяких компаній, що також може вплинути на майбутній розвиток харчових ланцюжків. Однак для деяких ці зміни можуть відкрити нові можливості для бізнесу.

Спалах COVID-19 та його швидке поширення охопили багато урядів та сільські господарства виробників зненацька, що викликало негайну політичну реакцію членів СОТ. Багато з початкових очікувалось, що заходи негативно вплинуть на аграрний сектор. Але насправді сільське господарство має виявив стійкість, з торговими показниками, які пройшли краще, ніж в інших секторах.

Торгівля сільськогосподарською продукцією була більш стійкою, ніж загальна торгівля. Це відображає істотний характер їжі та відповідний відносний дохід-нееластичність попиту на неї, а також той факт, що більша частина сільськогосподарської торгівлі (зокрема зерновими та олійними культурами) здійснюється великими морськими партіями які не зазнали серйозних збоїв. Тоді як загальна торгівля товарами різко впала

У першій половині 2020 року експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції зріс на 2,5 відсотка за перший квартал порівняно з аналогічним періодом 2019 року із збільшенням на 3,3 відсотка у березні на 0,6% у квітні, хоча попередні дані за травень свідчать про незначне зменшення (-1,3 відсотка) порівняно з 2019 роком.

Ця загальна картина приховує той факт, що попит на певні сільськогосподарські продукти (наприклад, на непродовольчі сільськогосподарські продукти, такі як сира хутряна шкіра, шерсть або квіти) різко впав, одночасно збільшуючись для інших (наприклад, основна їжа, перероблені фрукти та овочі), що відображає початкові панічні покупки та збільшення домашнього споживання.

У квітні 2020 року експорт також скоротився для кількох продовольчих товарів, особливо для продуктів з більшою вартістю, таких як свіжі продукти, молочні продукти та м'ясо, яких, як правило, більше залежить від продажів ресторанам, школам та туристичному сектору, ніж домогосподарствам. В додаток, висока цінність швидкопсувних продуктів, що перевозяться повітрям, зазнала більших ударів від раптового падіння

пасажирських перевезень, що зменшило вантажопідйомність повітря та підвищило витрати.

На початку 2020 року ціни на продукти харчування мали тенденцію до зниження. Криза COVID-19 здійснювала подальший тиск на зниження цін, а отже, і доходів виробників. Хоча з червня відбулося перше зростання світових цін на продукти харчування з початку 2020 року.

Світові запаси продовольства та рівня виробництва найпоширеніших основних продуктів - рису, пшениці та кукурудзі - досягають найвищих рівнів або близько них, а нижчі ціни в принципі роблять їжу більш доступною.

Щоб гарантувати доступність їжі та підтримати сільськогосподарське виробництво, багато урядів у всьому світі класифікувало сільське господарство, переробку та розподіл їжі як основні види діяльності та вирішили швидко полегшити в'їзд сезонних робітників-мігрантів. Ще в березні / квітні, щоб підтримати ланцюги постачання продуктів харчування, певні економіки послабили обмеження на в'їзд, такі як вимоги до віз для тимчасових працівників сільського господарства (наприклад, Німеччина, США), продовжена робоча віза для тимчасових та сезонних мігрантів (наприклад, Австралія, Італія, Нова Зеландія), отримали звільнення від обмеження на поїздки (наприклад, Канада), а в деяких випадках надавали фінансову підтримку цим працівникам (наприклад, Канада).

Китай вжив заходів для запобігання розірванню контрактів трудових мігрантів у разі заходи щодо боротьби з хворобами чи стримуванням та запровадили заходи для підтримки робочих місць та підприємництва у сільській місцевості та в сільськогосподарському секторі. Проте погіршення зростали, тому що трудящі-мігранти прагнули повернутися у свої рідні країни, щоб уникнути ризику зараження, і таким чином ферми змогли б залучати менше працівників з-за кордону.

Тарифні заходи, вжиті у відповідь на кризу COVID-19, значною мірою демонстрували тенденцію до лібералізації, яка спрямована на забезпечення постійного постачання харчових продуктів.

Понад 20 економік (включаючи кілька країн, що не входять до СОТ) членів) на різних рівнях розвитку прийняли тимчасове зниження тарифів або надали мито звільнення або інші види тимчасової перерви на сільськогосподарські та харчові продукти. Ці заходи зазвичай приймалися на обмежений термін, наприклад, від двох місяців до шести місяців як частина наскрізної політики, що охоплює весь імпорт, або разом із заходами, що застосовуються до засобів медичного призначення та інші важливі товари для боротьби з пандемією. Сільськогосподарська продукція підпадала під зниження тарифів або звільнення від них (наприклад, Катар, Самоа, ПАР).

Інші заходи щодо відкриття торгівлі включали тимчасове звільнення від податку на додану вартість (ПДВ) на весь імпорт (наприклад, Кенія), 30-денне відстрочення сплати мита за весь імпорт (Королівство Саудівська Аравія) та обмежене в часі збільшення часткових тарифних квот на масло, яйця та картоплю (Ліхтенштейн та Швейцарія). Для прискорення митних процедур були введені спеціальні "зелені смуги" для сільськогосподарської продукції (наприклад, Європейський Союз).

Пандемія COVID-19 до сих пір не викликала шоку пропозиції основних зернових культур. Тим не менше, кілька великих експортерів обмежили експорт, в той час як деякі країни, які покладаються на імпортоване зерно, щоб прогодувати своє населення, збільшили закупівлі, щоб забезпечити наявність достатніх запасів для запобігання пандемії.

Забезпечення прозорості ринку за рахунок своєчасного надання ринкової інформації. Урок продовольчої кризи 2007/08 року полягає в тому, що прозорість і обмін інформацією важливі. Це може допомогти зменшити панічні покупки і викликати довіру на ринках. Це також може підвищити довіру між країнами, тим самим заохочуючи спільні рішення. Країни також

можуть отримати вигоду з взаємного навчання з точки зору того, які політичні підходи довели свою ефективність.

Необхідно забезпечити чітку і прозору комунікацію на внутрішньому рівні. Ряд урядів зробили кроки щодо запобігання панічних покупок і накопичень, забезпечуючи своєчасний випуск інформації про наявність і безпеку запасів продовольства.

Необхідно уникати торгових обмежень. Обмеження на експорт підсилюють нестабільність на світових ринках і підривають пропозицію, особливо для країн, які більш схильні до коливань цін. Аналіз ОЕСР показав, що експортні обмеження та зрив міжнародної торгівлі створюють значну загрозу для продовольчої безпеки через скорочення доступності продуктів харчування, що може привести до значного збільшення масштабів недоїдання в разі економічної кризи.

Необхідно тримати внутрішні, регіональні та міжнародні ринки відкритими. Добре функціонуючі внутрішні ринки, регіональне співробітництво і відкрита міжнародна торгова система - все це важливо для підключення виробників до ринкових можливостей і допомоги в доставці продуктів харчування туди, де вони необхідні. Відкриті кордони і добре пов'язані внутрішні ринки можуть допомогти стримати перебої в поставках. Це особливо важливо в разі країн-чистих імпортерів продовольства.

3.2 Прогнозування розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства

Останні 50 років стали свідками вражаючого зростання міжнародної торгівлі. Обсяг світової торгівлі товарами збільшився в 17 разів, що більш ніж в три рази перевищує зростання обсягу виробництва в світовій економіці.

Цьому зростанню сприяла низка факторів. Наприклад, середні імпортні мита на продукцію обробної промисловості впали з 40 до 4 відсотків за

чотири десятиліття торгових переговорів в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) (Abreu, 1996). Важливе значення мають також не зв'язані з політикою чинники, в тому числі скорочення транспортних витрат і нові транспортні засоби, а також більш дешеві і ефективні комунікації. Більш того, зростання торгівлі промисловими товарами був викликаний швидким розширенням внутрішньогалузевої і торгівлі в середині фірми з використанням поділу праці всередині компаній, що діють в різних країнах або на різних континентах. Велика частина цієї торгівлі - це обмін компонентами або напівфабрикатами.

Торгівля сільськогосподарською продукцією також зросла за останні 50 років, але приблизно такими ж темпами, як обсяг виробництва в світовій економіці. Серед чинників, які сприяли цьому щодо повільного зростання торгівлі, слід зазначити нездатність повністю включити сільське господарство в багатосторонні торговельні переговори в рамках ГАТТ, які виявилися настільки успішними в зниженні промислових тарифів. В результаті сільськогосподарські тарифи зараз в середньому так само високі, як і промислові тарифи в 1950 році.

Світова торгівля сільськогосподарською продукцією пережила колосальний ріст з моменту створення СОТ в 1995 році, і сільське господарство США стало головним бенефіціаром системи, заснованої на правилах, яку Сполучені Штати та інші допомогли створити. Проблеми, пов'язані із задоволенням зростаючого глобального попиту на продовольство, включають зростання населення і доходів, а також невизначеність пропозиції, ускладнену мінливих кліматом, тиском на навколишнє середовище і нестачею води. Все це вказує на зростаюче значення торгівлі і необхідність більш, а не менш відкритою торгової системи. Сильна СОТ має вирішальне значення для задоволення майбутніх потреб у продовольстві.

Ослаблення чинників зростання за рахунок попиту, як очікується, в майбутньому десятилітті може зберегтися. По більшості сировинних товарів

головним фактором зростання споживання буде зростання народонаселення, незважаючи на очікуване зниження темпів його приросту. Крім того, очікується, що в світовому масштабі подушного споживання багатьох сировинних товарів збережеться на незмінному рівні. Особливо це буде характерно для основних харчових продуктів, таких як зернові, коренеплоди і бульбоплоди, за якими в багатьох країнах споживання впритул наближається до рівня насичення ринків. Зростання попиту на м'ясну продукцію сповільнюється в силу регіональних відмінностей харчових переваг і обмежень, пов'язаних з розташовуються доходами, однак попит на продукцію тваринництва, наприклад, молочну продукцію, як очікується, буде рости в майбутньому десятилітті випереджаючими темпами.

Для зернових і олійних культур головним фактором зростання попиту буде фуражне споживання і, в меншій мірі, продовольче споживання. Як і раніше значна частка цього додаткового попиту на корми припадатиме на Китай. Проте, не дивлячись на інтенсифікацію тваринництва, очікується уповільнення темпів зростання попиту на корми в цілому по світу. Значною мірою цей додатковий попит буде формуватися за рахунок таких регіонів з високими темпами зростання чисельності населення, як країни Африки на південь від Сахари, Індія, а також Близький Схід і Північна Африка.

Очікується, що попит на зернові, рослинні масла і цукрова тростина в якості сировини для виробництва біопалива буде збільшуватися набагато більш помірними темпами, ніж в останнє десятиліття. За цей період розширення виробництва біопалива призвело до приросту попиту на зернові (головним чином на кукурудзу) на 120 мільйонів тонн, однак на період, що охоплюється цим Прогнозом, прогнозується практично нульовий показник зростання. У розвинених країнах в силу поточної політики в цій галузі навряд чи відбудеться значне подальше розширення цього ринку. Тому в перспективі зростання попиту слід очікувати перш за все з боку країн, що

розвиваються, деякі з яких реалізують політику, спрямовану на розширення використання біопалива.

Винятком із загальної тенденції уповільнення зростання попиту на душу населення є цукор і рослинні масла. Очікується зростання подушного споживання цукру і рослинного масла в країнах, що розвиваються, оскільки урбанізація цих країн породжує зростання попиту на схильні до переробці харчові продукти і напівфабрикати. зміни обсягів споживання харчових продуктів і складу раціонів харчування свідчать про те, що в країнах, що розвиваються збережеться проблема недостатнього харчування, надлишкового харчування і неповноцінного харчування.

В умовах уповільнення зростання споживання і виробництва очікується, що темпи збільшення обсягів торгівлі сільськогосподарською та рибною продукцією будуть удвічі нижче, ніж в попередньому десятилітті. Як правило будуть збільшуватися чисті обсяги експорту з країн і регіонів, багатих земельними ресурсами, перш за все з країн Північної та Південної Америки. Обсяги чистого імпорту будуть збільшуватися в країнах з великою щільністю або високими темпами зростання населення, особливо на Близькому Сході і в Північній Африці, в країнах Африки на південь від Сахари і Азії.

Практично за всіма видами сільгосппродукції очікується збереження концентрації експорту за стабільними групами ключових країн-постачальників. До числа помітних змін можна віднести зростання присутності Російської Федерації і України на світових ринках зернових, причому очікується збереження цієї тенденції. В силу факторів природного і політичного характеру висока концентрація експортних ринків може привести до уразливості світових ринків до шоків з боку пропозиції.

Крім того, за оцінками фахівців СОТ, в 2021 році обсяг світової торгівлі зросте на 7,2% рік до року. «Ці оцінки схильні надзвичайно високого

ступеня невизначеності, оскільки вони залежать від розвитку пандемії і реакції уряду на неї», - попередили при цьому експерти.

Найменше обсяг імпорту і експорту в поточному році знизиться в Азії - на 4,4% і 4,5% відповідно, очікують фахівці. Найбільше зниження обсягу ввезення товарів і послуг, згідно з доповіддю, буде в Африці, на Близькому Захваті і СНД - 16%, вивезення - в Північній Америці - 14,7%.

При цьому, за прогнозом СОТ, лідером по зростанню обсягу імпорту в наступному році стане Європа - 8,7%, за обсягом експорту - Північна Америка з ростом на 10,7%.

Також СОТ очікує зниження світового ВВП на 4,8% в цьому році. Таким чином, організація погіршила свій квітневий прогноз, в якому очікувала падіння на 2,5%. При цьому в 2021 р світова економіка може вирости на 4,9%. У СОТ підкреслили, що це буде багато в чому залежати від прийнятих політичних заходів і того, наскільки важким буде протягом пандемії.

Взаємозв'язок між торгівлею і зростанням носить складний характер, і питання про вплив глобалізації на розподіл доходів між країнами і всередині країн обговорюється вже давно. Від розширення масштабів торгівлі виграють всі країни, і в багатьох з них зростання йде швидкими темпами. Але при цьому розрив між країнами, що розвиваються з низьким рівнем доходів і розвиненими і ринковими економіками може збільшуватися. На думку ряду аналітиків, сили глобалізації не приносять користі тим, хто не в змозі конкурувати на глобальному рівні.

Наприклад, в сільському господарстві одним з головних є питання про інтеграцію дрібних фермерів в ринки, як глобальні, так і внутрішні, і про включення їх в процес розвитку. У країнах, що розвиваються практично всі фермери продають і купують продукцію на ринках.

Але ринки функціонують погано, а відповідні операційні витрати високі. Рівень комерціалізації діяльності багатьох дрібних фермерів низький.

Для багатьох з них ринки, наприклад ринки страхування і кредитування, не функціонують і повністю відсутні. Це чинить серйозний вплив на продовольчу безпеку, засоби до існування і розвиток.

Поява ГВЗЛ з їх жорсткими вимогами до якості та безпеки харчових продуктів могло погіршити становище дрібних фермерів, котрі мають достатніми навичками і мають обмежений доступ до технологій і вводиться ресурсів. Для створення умов, сприяють процвітанню ринків, необхідні масштабні заходи політики: наприклад, вдосконалення сільської інфраструктури та послуг, розвиток освіти і виробничих технологій. Крім цих заходів допомогти фермерам інтегруватися в сучасні і більш складні виробничо-збутові ланцюжки можуть інклюзивні бізнес-моделі, наприклад ведення сільського господарства на контрактній основі, яке організовує приватний сектор при підтримки урядів і громадянського суспільства.

До числа інноваційних рішень цієї проблеми ставляться також багатопрофільні програми, покликані усунути відразу кілька обмежень в області маркетингу, технологій і фінансів, з якими стикаються фермери.

Наприклад, схеми ведення сільського господарства на контрактній основі можуть усунути збої ринкових механізмів, пов'язані з ціновим ризиком, доступом до виробничих ресурсів і кредитів, а також до технологій і знань.

Вони можуть підвищити продуктивність праці і рівень комерціалізації, збільшити доходи і скоротити масштаби злиднів. Ведення сільського господарства на контрактній основі може поліпшити доступ до виробничо-збутових ланцюжках і принести вигоди багатьом дрібним фермерам, проте наслідки тут можуть бути дуже різними.

Позитивний ефект ведення сільського господарства на контрактній основі буде більш значущим для фермерів, якщо їх участь в таких схемах буде постійним: для того щоб інвестиції в виробничі активи, технології і знання принесли віддачу, потрібен час.

Стандарти стійкості набувають все більшого значення на глобальних ринках, особливо щодо дорогої продукції, міцно пов'язаної з глобальними виробничо-збутовими ланцюжками.

Зростання споживчого попиту на продукти з екологічним сертифікатом привів до збільшення частки сільськогосподарських земель, що мають сертифікат стійкості. Близько чверті світових площ, що використовуються для вирощування кави і какао, сертифіковані відповідно до стандартів стійкості, розробленими неурядовими організаціями та приватним сектором. ринок надає відповідну інформацію за допомогою цін.

Використання ринкового механізму для надання інформації в тому числі про те, як виробляється продовольство і яку користь це приносить навколишнього середовищі і суспільству, може вирішити проблему балансу економічних, соціальних і екологічних інтересів.

У перспективі найважливішими векторами розвитку світової торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною можуть стати: лібералізація торгівлі, зростання глобальної пропозиції і попиту, усунення політичних конфліктів, які стримують економічні зв'язки національних економік. Провідні позиції в міжнародній торгівлі займають розвинуті країни, але роль країн, що розвиваються, як постачальників і споживачів продовольства зростає. Актуальними проблемами сучасного світового продовольчого ринку, стримуючими його розвиток, є зростання вартості імпорту продовольства, підвищення протекціонізму, загострення політичних конфліктів в світі, нестійкість виробництва продукції сільського господарства в регіонах світу.

Прогнози Міжнародних організацій в галузі розвитку міжнародної торгівлі продовольством (ФАО, СОТ, МВФ) на найближчу перспективу досить сприятливі.

Стримуючими розвиток зовнішньої торгівлі України продовольством факторами є: відносно низька ефективність використання виробничого та

експортного потенціалу в АПК, вузький спектр дії державних програм по стимулювання експорту продовольства. Пріоритетними напрямками розширення участі Україні в міжнародній торгівлі продовольством, на наш погляд, можуть бути обумовлені інтенсифікацією аграрного виробництва, підвищенням частки готової продукції в експорті, розширенням товарної і географічної структури експорту.

3.3. Шляхи та напрями оптимізації участі України у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією

Україна стикається з низкою факторів, які стримують зміцнення конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародному ринку. До основних факторів належить: низький рівень розвитку фінансово-кредитної системи, нерозвиненість сфери страхування від виробничих і кредитних ризиків, нерозвиненість інфраструктури АПК, які збільшують вартість виробництва. Українська сільськогосподарська продукція має низьку якість, внаслідок чого ціни на неї знижуються [14, с. 26].

Для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку в Україні необхідно забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПК: створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування; забезпечити надання інформаційної підтримки інвестуванню в розвиток сільськогосподарського виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій та надання гарантій захисту землекористування інвесторам.

Українське сільське господарство забезпечує значну частку в експорті за рахунок продукції зерновиробництва, у тому числі й фуражного зерна. Це вказує на значний потенціал розвитку тваринницьких галузей через посилення позицій кормовиробництва. Однак нині сформувався значний дисбаланс у співвідношенні продуктів рослинного і тваринного походження в експорті (21,3% проти 2,6% відповідно), при цьому різниця часток сягає 18,7 в.п.

У той же час аналогічний дисбаланс у країнах, що є провідними операторами світових аграрних ринків, зазвичай не перевищує 3–4 в.п. Наприклад, частка продуктів рослинного походження в сукупному експорті Франції становить 3,1%, тоді як тваринного – 2,8%.

Відповідно різниця часток продуктів тваринного і рослинного походження у французькому експорті буде лише 0,3 в.п. на користь останніх. Аналогічна різниця у Нідерландах становить 0,2 в.п. (5,2% продуктів тваринного походження проти 5,4% рослинного), у Китаї – 0,4 в.п. (0,6% проти 1,0%), Канаді – 2,5 в.п. (3,2% проти 5,7%), Іспанії – 2,8 в.п. (4,1% проти 6,9%), США – 3 в.п. (1,9% проти 4,9%), Мексиці – 3,1 в.п. (0,9% проти 4,0%).

Натомість у Німеччині та Австралії експорт тваринницьких продуктів переважає над експортом рослинницьких – 1,6% проти 1,1% та 6,8% проти 5,3%. Однак різниця часток залишається незначною, саме -0,5 в.п. та -1,5 в.п. Серед провідних країн-експортерів виключення становить хіба що Бразилія, у якої частка продуктів тваринного походження складає 7,4%, тоді як рослинного – 16,0%.

Проте дисбаланс в структурі бразильського експорту залишається не настільки великим, як в Україні. Зважаючи на наведене вище та враховуючи значний потенціал країни щодо розвитку тваринництва, важливим напрямом зовнішньоекономічної політики України має стати нарощування поставок продуктів тваринного походження на світові ринки. При формуванні

зовнішньоекономічної політики нашої держави необхідно зважати також на поступове посилення Україною сировинноорієнтованого вектору власного експорту.

Це, з одного боку, зміцнює її вплив на світові економічні процеси, проте з іншого – може мати негативний вплив на зміцнення позицій потужного гравця міжнародного ринку, оскільки перетворює її на «сировинного донора» світової економіки. Так, сукупна частка сільськогосподарських продуктів в експорті Китаю становить 1,6%, Німеччини – 2,7, Мексики – 4,9, Франції – 5,9, США – 6,8, Канади – 8,9, Нідерландів – 10,6, Іспанії – 11,0, Австралії – 12,1%. Лише у Бразилії та Україні ці частки коливаються в межах 23–24%.

Тому нагальною постала потреба подальшого розвитку переробної промисловості та постачання на ринок готових продуктів харчування, що повинно стати одним із важливих орієнтирів зовнішньоекономічної політики. Україна має успішний досвід щодо цього, адже вирощування соняшнику та експорт насіння у нас поступово було трансформовано у виробництво та експорт соняшникової олії, що забезпечило закріплення за Україною 1/3 частки світового ринку, дозволило залишати в державі більшу частку доданої вартості, сприяло зростанню робочих місць в олійно-жировій галузі тощо.

Наступним важливим орієнтиром для зовнішньоекономічної політики України має стати той факт, що нині у світі спостерігається потужна тенденція щодо концентрації світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами по окремих групах країн. Так, слід зазначити, що понад 51% сукупного обсягу сільськогосподарських продуктів поставляються на світові ринки лише десятьма країнами, а ще близько 25% – тринадцятьма порівняно менш потужними експортерами. Однак принципи виділення всіх країн в окремі групи на світових ринках сільськогосподарської продукції дещо складніші, ніж виключно за обсягами поставок.

Співробітництво з Європейським Союзом є одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України, саме тому на даний час активно здійснюються заходи, які спрямовані на поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом, зокрема, у сфері агропромислового комплексу.

Про це свідчать проведення регулярних засідань Діалогу Україна-ЄС з аграрних питань, що дає змогу систематично та в конструктивному руслі обмінюватися корисною інформацією та вивчати досвід ЄС з актуальних питань для розвитку аграрного сектора України, засідань Координаційної ради з питань аграрної реформи, основним завданням якої є адаптація аграрного сектору України до умов ЄС, а також укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в якій представлено окремий розділ «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості» [5].

Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий, олійний, фруктовий потенціал та створюють підґрунтя для розвитку м'ясного сектору, а в майбутньому – і молочного комплексу України.

Український експорт останнім часом переживав складні часи. Країна втратила певні ринки збуту та виробничі потужності для традиційного експорту, кон'юнктура світового ринку також була несприятливою. Це стало причиною скорочення тенденцій приросту вітчизняного експорту. Останні роки в Україні спостерігається різноспрямовані тенденції. З одного боку, зберігаються певні негативні тенденції, а саме:

- нестабільна політико-економічна ситуація в окремих районах Луганської і Донецької областей, продовження військової агресії з боку Росії;
- значна сировинна спрямованість вітчизняного експорту;
- відсутність доступу до кредитних ресурсів, системні проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності (відшкодування ПДВ, валютне, митне та податкове регулювання).

Крім того, з 2016 року вищезазначене доповнилося впровадженням Російською Федерацією ембарго щодо українських продовольчих товарів, ускладненням транзиту територією РФ тощо.

Проте, в 2016 році з'явилися окремі позитивні ознаки у вигляді поживавлення попиту на деякі товари українського експорту при одночасному продовженні зростання виробництва промислової продукції.

Маючи «сировинний» потенціал, Україні слід розуміти, якою мірою його можна використати для акумулювання ресурсів на переробку сировини всередині країни та навіть для живлення інших сфер економіки та соціальної сфери, в тому числі розвитку наукомістких сфер та забезпечення ширшого доступу населення до соціальних благ.

Україна володіє ресурсним потенціалом, необхідним для того, щоб забезпечувати значні обсяги світових потреб в продовольстві, зокрема в зернових і зернобобових культурах.

Однак для того щоб високий врожай став благом, а не проблемою, просто зростання виробництва недостатньо. Потрібно забезпечити як стабільний попит на українське зерно у відповідних обсягах, так і наявність логістичної інфраструктури зберігання і доставки цього зерна до закордонного покупця – при цьому без втрат в його якості, безпеки та фіто санітарного стану.

Так, саме логістичні потужності є на сьогодні тим «вузьким місцем» українського зернового комплексу, яке може виявитися найсильнішим стримуючим фактором експортної експансії. Нарощувати і модернізувати інфраструктуру потрібно по всьому логістичному ланцюжку. Так, фахівці галузі сходяться на думці про необхідність збільшення потужностей зберігання - і в першу чергу у виробників зерна.

Модернізація і розширення логістичної інфраструктури може відбутися або за рахунок державної підтримки, або за рахунок поза галузевих інвестицій, які можна залучити лише в тому випадку, якщо продукція

зернового комплексу отримає передбачуваний ринок збуту за передбачуваною ціною.

Домогтися передбачуваності, діючи в парадигмі наступного за ринком експортера, неможливо: будь-які значущі додаткові обсяги експорту української продукції, які стихійно надходять на світовий ринок, будуть стикатися з жорсткою конкуренцією на вже поділеному ринку і, як наслідок, будуть тягнути світові ціни на зерно вниз. Цей ефект буде проявлятися тим сильніше, чим більше будуть обсяги українського зерна, пропоновані ринку. Кратне збільшення українського експорту може обвалити ціни і нівелювати вигоди від нарощування експорту.

Таким чином, амбітні плани з нарощування виробництва - і в цілому по стратегічному розвитку зернового комплексу - можуть бути реалізовані тільки в тому випадку, якщо Україна знайде способи стати маркетмейкером на світовому ринку зерна, тобто стати суб'єктом ринку, що формує його основні параметри.

В рамках цієї парадигми розвитку України доцільно спиратися на партнерські відносини з країнами - імпортерами зерна, які, з одного боку, були б зацікавлені в гарантованих поставках значних обсягів української продукції за передбачуваною ціною, і при цьому вигідною українському виробнику, а з іншого - мали б вільні фінансові ресурси і були б готові розглядати можливість їх вкладення в розвиток українського зернового комплексу, зокрема, в заходи, спрямовані на підвищення врожайності, введення в обіг нових земель, а головне - в створення загальної (для України та країн-імпортерів) транскордонної інфраструктури експортних поставок українського зерна.

А поки розвиток української економіки відбувається за сценарієм скорочення високотехнологічних виробництв і орієнтації на випуск сировини для переробки закордоном. В сільському господарстві високими темпами розвивається рослинництво, яке приваблює інвесторів швидкою окупністю.

При цьому високу рентабельність аграрії отримують використовуючи дешеву робочу силу, сприятливі природні умови, наявну транспортну інфраструктуру та механізми державної підтримки, які постійно реформуються. Проте зростання експорту аграрної продукції й досі не забезпечило відповідного збільшення валютних надходжень в Україну. Як і з металургійною промисловістю, це пов'язане з сировинним характером продукції з низькою доданою вартістю і коливанням цін на такі товари на світових ринках.

Руйнування тваринництва призводить до стрімкої деградації сільських територій через закриття великої кількості підприємств і міграції робочої сили в інші країни. Державні дотації на розвиток тваринництва й підтримку українського виробника агротехніки малі, при цьому їх отримують переважно крупні агрохолдинги. Проте навіть маючи таку структуру економіки можна акумулювати ресурси для прогресивних змін.

Останнім часом рівень податкового навантаження на сільське господарство почало відповідати частці галузі у валовому внутрішньому продукті. Така ситуація стала можливою через скасування спеціального режиму оподаткування, який діяв для сільськогосподарських підприємств до 2015 року.

В результаті скасування спеціального режиму оподаткування чисті податкові надходження збільшились за 4 роки у 37 разів, не призводячи до банкрутств в галузі, і було здійснено вагомий внесок у наповнення державного бюджету України, який щорічно недоотримує мільярди гривень внаслідок виведення коштів у офшори, зловживання спеціальними режимами оподаткування вітчизняних виробників, розростання тіньового ринку та незаконного обробітку державних земель.

Особливо актуальним завданням в українській зовнішній торгівлі, поряд з відбиттям російської торговельної агресії, стоїть адекватна і

своєчасна реакція на велику міжнародну торговельну війну, якщо така все-таки розпочнеться.

Таким чином, для того щоб продовжувати нарощувати темпи росту економічної співпраці з партнерами з ЄС та іншими перспективними країнами світу Україні потрібно вжити наступні заходи:

- закінчити розпочаті реформи усередині країни, зокрема поліпшити діловий клімат, зменшити рівень корупції, зміцнити демократію та посилити самоврядування;

- нарощувати в прискорених темпах обсяги експорту українських товарів і послуг, особливо тих, що мають відносно вищу частку доданої вартості в ціні їх продажу;

- проводити ефективну політику імпортозаміщення з метою поліпшення торговельного балансу й забезпечення національної безпеки України;

- отримати всебічне державне сприяння оптимізації структури та обсягів імпорту товарів і послуг для покращення збалансованості української зовнішньої торгівлі;

- сформувати державні фінансові резерви для підтримки українського експорту і, безперечно, набуття навичок в мінімізації економічних ризиків ймовірних подій, а не тільки їх наслідків постфактум;

- переглянути правила підтримки тваринництва;

- підвищити якість продукції, яка б відповідала санітарним нормам більшості країн світу.

Висновки до третього розділу

Перспективи та прогнози міжнародної торгівлі взагалі, та сільськогосподарськими товарами зокрема, ускладнює глобальна пандемія. В даний час немає причин для того, щоб криза охорони здоров'я переростала в глобальну продовольчу кризу. Поставки основних сільськогосподарських культур великі, виробничі перспективи сприятливі, а запаси зернових, як очікується, досягнуть третього за величиною рівня за всю історію спостережень.

Більш того, більшість країн визначили сільське господарство і агропродовольчий сектор як найважливіший сектор, на який не поширюється дія закриття підприємств і обмежень на пересування.

Розвиток українського АПК стримують такі основні проблеми, як: а) відсутність «довгих грошей» безпосередньо в українському сільському господарстві; б) відсутність агрологістичної інфраструктури, яка не дозволяє вивозити на експорт частину зібраного врожаю, що перевищує необхідне внутрішнє споживання і потреби держрезерву; в) недоліки системи стандартизації та сертифікації в сфері обороту продовольства.

Основними заходами для посилення позицій продукції вітчизняної аграрної продукції на зовнішніх ринках є розвиток збутової інфраструктури, державна підтримка та розширення джерел фінансування, вдосконалення цінових відносин на продукцію сільського господарства та інших галузей економіки, врегулювання земельних відносин. Подальшого дослідження потребують питання залученню інвестицій для реалізації проектів в агропромисловому комплексі, які будуть спрямовані на стимулювання виробництва та експорту аграрної продукції з максимальним рівнем доданої вартості.

ВИСНОВКИ

Окремі країни різною мірою беруть участь в міжнародній торгівлі продовольством. Провідні позиції займають розвинуті країни, економіка яких більшою мірою орієнтована на зовнішні чинники (США, Франція, Нідерланди, Німеччина та інші). На частку цієї групи країн припадає понад 70% світової торгівлі продовольчими товарами. Розвинені країни активно беруть участь і в експорті, і в імпорті продовольства. При це провідні країни світу зберігають ключові позиції в експорті стратегічних видів продовольства (зерна, м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів, цукру), імпортують значні обсяги фруктів, овочів, кави, какао, чаю, спецій. Основні позиції в експорті зерна займають США, Канада, ЄС, Аргентина, Австралія.

Основними тенденціями продовольчого ринку розвинених країн є:

- зростання споживчого попиту на більш якісне продовольство, розширення асортименту, що пов'язано з підвищенням платоспроможності населення;
- поліпшення структури споживання продовольства, що викликано розширенням і поглибленням асортименту виробництва продовольства;
- збільшення обсягів торгівлі продовольством, готовим до вживання;
- зростання витрат на продовольство при скороченні їх частки в загальній сумі витрат,

Роль країн, що розвиваються в міжнародній торгівлі продовольством другорядна. Біля однієї третини світового експорту і імпорту продовольства доводиться на країни Азії, Африки, і Латинської Америки. Найбільш активним і перспективним учасником цієї групи опитаних країн є Китай.

Факторами, що перешкоджають підвищенню активності країн, що розвиваються на світових продовольчих ринках, є: низька ефективність продовольчої системи, висока залежність від імпорту продовольства, іноземних інвестицій; протекціонізм в щодо вітчизняних виробників

продовольства; недосконалість ринкового механізму і системи державного регулювання економіки. Проте, міжнародна торгівля продовольством – важливе напрямок глобалізації національних продовольчих систем [3].

Товарна структура міжнародної торгівлі продовольчими товарами представлена продукцією землеробства, тваринництва, лісового господарства, рибальства і морського промислу, а також напівфабрикату.

За період, що минув з 1995 року, обсяг міжнародної торгівлі продовольством і сільськогосподарською продукцією більш ніж подвоївся в реальному вираженні, досягнувши в 2018 році 1,5 трлн дол. США. Участь країн з ринковою економікою і країн, що розвиваються в глобальних агропродовольчих ринках стає все більш активним: їх експорт вже перевищує третину загальносвітового обсягу.

Найважливіше місце на світовому продовольчому ринку займають зерно і продукти його переробки, масло, насіння, рослинні масла, жири, шроти, овочі і фрукти, м'ясо та м'ясопродукти, молочні продукти, кава, какао, чай, цукор, риба і морепродукти.

Таке зростання торгівлі обумовлений декількома факторами. Скорочення транспортних витрат здешевило торгівлю. Найважливішу роль у розвитку торгівлі продовольством і сільськогосподарською продукцією відіграють також заходи торговельної політики і зниження імпорتنих тарифів, є результатом вступу в силу в січні 1995 року Угоди Світової організації торгівлі (СОТ) по сільському господарству і багатьох двосторонніх і регіональних торгових угод.

Все це, поряд зі збільшенням доходів як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються, сприяло розширенню торгівлі продовольством і сільськогосподарською продукцією. Зростання доходів корелює також з демографічними тенденціями, зокрема з урбанізацією, які формують новий спосіб життя і призводять до змін раціону харчування, що, в свою чергу, впливає на торгівлю та ринки. У міру просування країн по шляху розвитку

люди починають споживати менше основних продуктів харчування і включають в свій раціон більше м'яса, молочних продуктів, фруктів і овочів. Ці зміни в раціоні відображаються на структурі міжнародної торгівлі.

На глобальному рівні велика частина торгівлі продовольством припадає на країни з високим рівнем доходу, у яких частки імпорту і експорту приблизно рівні. Всі групи країн, незалежно від рівня доходу, в цілому імпортують більше продовольчих товарів, ніж сільськогосподарських.

Країни з рівнями доходу вище і нижче середнього експортують більше продовольства, ніж імпортують, що в цілому вказує на наявність в цих країнах добре розвиненою і орієнтованої на експорт галузі переробної промисловості. В експорті країн з низьким рівнем доходу переважають сільськогосподарські товари, оскільки ці країни спеціалізуються на виробництві сировини, а їх харчова промисловість відносно менш розвинена.

Незважаючи на зростання обсягів торгівлі України з ЄС, частка торгівлі продукцією аграрного сектору з Україною в загальному зовнішньоторговельному обороті країн ЄС залишається вкрай незначною. Основними продуктами українського експорту, залишаються зернові та олійні культури.

Загальна вартість всіх імпортованих товарів, у переважній більшості періодів, перевищує обсяги їх експорту. В цілому географічні й товарні структурні зрушення у зовнішній торгівлі України відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинені ринки, що, з одного боку, розширює потенційні можливості у напрямку збільшення зовнішньоторговельного обороту, а з іншого – ведуть до підвищення рівня конкуренції, нових процедурних бар'єрів, високих вимоги до якості.

У свою чергу, розвиток українського АПК стримують такі основні проблеми, як:

а) відсутність «довгих грошей» безпосередньо в українському сільському господарстві, за допомогою яких можливо було б підвищити

виробництво шляхом повернення в оборот частини орних земель і впровадження ряду новітніх технологій підвищення врожайності;

б) відсутність агрологістичної інфраструктури, яка не дозволяє вивозити на експорт частину зібраного врожаю, що перевищує необхідне внутрішнє споживання і потреби держрезерву.

в) недоліки системи стандартизації та сертифікації в сфері обороту продовольства.

Основними заходами для посилення позицій продукції вітчизняної аграрної продукції на зовнішніх ринках є розвиток збутової інфраструктури, державна підтримка та розширення джерел фінансування, вдосконалення цінових відносин на продукцію сільського господарства та інших галузей економіки, врегулювання земельних відносин. Подальшого дослідження потребують питання залученню інвестицій для реалізації проектів в агропромисловому комплексі, які будуть спрямовані на стимулювання виробництва та експорту аграрної продукції з максимальним рівнем доданої вартості

Крім того, перспективи міжнародної торгівлі ускладнює глобальна пандемія. В даний час немає причин для того, щоб криза охорони здоров'я переростала в глобальну продовольчу кризу. Поставки основних сільськогосподарських культур великі, виробничі перспективи сприятливі, а запаси зернових, як очікується, досягнуть третього за величиною рівня за всю історію спостережень.

Більш того, більшість країн визначили сільське господарство і агропродовольчий сектор як найважливіший сектор, на який не поширюється дія закриття підприємств і обмежень на пересування. Для багатьох країн прямий вплив пандемії на первинне сільське господарство повинно бути обмежено, оскільки хвороба не впливає на природні ресурси, на яких ґрунтується виробництво. Однак вірус представляє серйозну загрозу продовольчої безпеки і засобів до існування в найбільш вразливих країнах, де

системи сільськогосподарського виробництва більш трудомісткі і мають менше можливостей протистояти серйозному макроекономічному шоку.

Оскільки продукти харчування є предметом першої необхідності, рівень попиту на продукти харчування повинен бути менше торкнутися кризою, ніж попит на інші товари і послуги.

Однак стався серйозний зрушення в структурі попиту: падіння попиту з боку ресторанів, готелів і підприємств громадського харчування, закриття відкритих ринків і зростання попиту з боку супермаркетів.

Є ознаки того, що підприємства, що входять в харчовий ланцюжок, вже пристосовуються до змін попиту, наприклад, перемикаючи виробничі лінії і збільшуючи свою здатність керувати великими запасами; перехід на on-line платформи і пряма доставка домогосподарствам; і наймання тимчасового персоналу. У всіх країнах, крім найбільш вразливих, найбільші проблеми для сектору пов'язані з заходами, необхідними для стримування COVID-19; необхідні коректування усередині сектора для дотримання цих заходів (які можуть збільшити витрати); і необхідність пошуку альтернативних ринків для продуктів, порушених зміною звичок споживання людьми у відповідь на COVID-19.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоган О. Еволюція теорій міжнародної торгівлі щодо оптимізації її структури [Електронний ресурс] / О. Білоган // Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини. - 2011. - Вип. 28. - С. 194-206. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2011_28_22
2. Борщевський В. В. Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією як чинник підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України в контексті досвіду країн Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] / В. В. Борщевський, І. М. Куліш // Економічний простір. - 2015. - № 99. - С. 5-14. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_99_3
3. Бюллетень «Перспектив розвитку мирової економіки» <http://www.imf.org/ru/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017>
4. Владімірова О. Т. Моделювання зовнішньої торгівлі в аграрному секторі України [Електронний ресурс] / О. Т. Владімірова, В. І. Іваненко // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2018. - № 15. - С. 567-576. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2018_15_64
5. Влах М. Р. Міжнародна торгівля України продовольчими товарами: стан і тенденції розвитку [Електронний ресурс] / М. Р. Влах, Т. О. Коропецька // Інноваційна економіка. - 2013. - № 5. - С. 40-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_5_11
6. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики. Економіка України. 2017. № 4. С. 67
7. Гусева С. С. Міжнародна торгівля у сучасному світі [Електронний ресурс] / С. С. Гусева // Управління розвитком. - 2014. - № 5. - С. 113-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_5_51

8. Далик В. П., Дуляба Н. І. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7. Час. 1. С, 110-113. \
9. Дудар В. Інтеграція аграрного сектору економіки України з Європейський Союзом у контексті функціонування зони вільної торгівлі / В. Дудар // Вісник ТНЕУ. – № 2. – 2015. – С. 7-17.
10. Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна-ЄС / Т. О. Зінчук // Економіка АПК : міжнар. наук.-вироб. журн. – 2015. – № 5. – С. 79-87.
11. Зовнішня торгівля України товарами та послугами за 2018 рік. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
12. Зона вільної торгівлі [Електронний ресурс] // Євроінтеграційний портал. – Режим доступу : <https://eu-ua.org/zona-vilnoi-torhivli>.
13. Камінська Т. М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами [Електронний ресурс] / Т. М. Камінська // Економічна теорія та право. - 2019. - № 1. - С. 27-41. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2019_1_4
14. Касич А. О. Стан та перспективи торговельних відносин України з країнами Європейського Союзу / А. О. Касич, О. А. Цокало // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 13, ч. 3. – С. 23–28. – (Економічні науки).
15. Карасьова, Н. А., 2014. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України. Міжнародна економічна політика, 1 (20), с. 129–152.
16. Ковінько О. Міжнародні ринки аграрної продукції. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 2. С. 65–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_2_8

17. Коляда О.В., Омельченко М.М. Зовнішня торгівля товарами України: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С. 66-70.
18. Коляда О. В. Зовнішня торгівля України як чинник розвитку міжнародних економічних відносин [Електронний ресурс] / О. В. Коляда, А. О. Райчева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2019. - Вип. 24(2). - С. 78-82. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24\(2\)__17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24(2)__17)
19. Круп'як І.Й. Вектори зовнішньої торгівлі держави в умовах сучасних економічних перетворень. Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2017. Вип. 20. С. 158-162
20. Лисак О., Андрєєва Л. Проблеми та перспективи експорту аграрної продукції України. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2017. Vol. 3. No. 1. pp. 139-151. URL: www.arejournal.com.
21. Лєснікова М. В. Статистичні класифікації у зовнішній торгівлі послугами, огляд та застосування. Статистика України. 2014. № 2. С. 58-63
22. Мельник Т. М. Тарифне регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією України в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] / Т. М. Мельник, О. С. Головачова // Економічний простір. – 2013. – № 80. – С. 5–21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_80_3.
23. Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2018. – Режим доступу: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/dissertation_

24. Мошенський С. З. Київська біржа як центр міжнародної торгівлі цукром [Електронний ресурс] / С. З. Мошенський // Цукор України. - 2016. - № 8-9. - С. 32-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cu_2016_8-9_8
25. Непрядкіна Н.В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. № 7. с. 60-65.
26. Огданська О. Д. Аналіз міжнародної торгівлі АПК [Електронний ресурс] / О. Д. Огданська, К. К. Сергієнко // Молодий вчений. - 2019. - № 10(2). - С. 680-684. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_10\(2\)_70](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_10(2)_70)
27. Основні показники зовнішньої торгівлі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_
28. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. Офіційний сайт ВТО <https://www.wto.org/english/res>
30. Офіційний сайт ФАО <http://www.fao.org/countryprofiles/>
31. Панченко Ю. Трамп оголосив війну СОТ: чим ризикує Україна [Електронний ресурс] / Ю. Панченко // Європейська правда. – 2017. - Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/10/7072066>).
32. Пазізіна К. Оптимізація структури зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору в контексті забезпечення продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / К. Пазізіна // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 12(4). - С. 286-289. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12\(4\)_64](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12(4)_64)
33. Пащенко Б. В. Детермінанти розвитку міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією між США та Південною Кореєю

[Електронний ресурс] / Б. В. Пащенко // Економічний простір. - 2019. - № 149. - С. 86-96. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2019_149_9

34. Польова О. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] / О. Польова, Д. Гусонька // Аграрна економіка. - 2018. - Т. 11, № 3-4. - С. 103-110. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ае_2018_11_3-4_15

35. . Прошалікіна А. М., Петренко Т. С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. Агросвіт. 2018. № 11. С. 22-26.

36. Решетило В. П. Міжнародна торгівля аграрною продукцією: сучасні тренди та проблеми продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / В. П. Решетило, І. А. Островський, Н. В. Можайкіна // Агросвіт. - 2020. - № 12. - С. 4-9.

37. Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів : матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин (11 квітня 2019 року). – Житомир : ЖДТУ, 2019. – 311 с.

38. Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / С. А. Сегеда // Економіка АПК. - 2019. - № 2. - С. 73-83. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Е_арк_2019_2_11

39. Сергієнко О. А. Оцінювання ефективності кредитування АПК за регіонами як визначального сектора міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] / О. А. Сергієнко, А. С. Гула // Проблеми економіки. - 2018. - № 2. - С. 426-439. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Рекон_2018_2_57

40. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] /. М-во екон. розвитку і торгівлі. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=10ca8da3-169d-419b-a6f2-d42635f92b8b&tag=SpivrobotnitstvoMizhUkrainoiuTaYevropeiskimSoiuzom>.

41. Стеблянюк І.О. Географія зовнішньої торгівлі України та її вплив на структурний розвиток національної економіки. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 107-112.

42. Товарна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ201>

43. Угоди ВТО. Угода про сільське господарство. 1994. URL: http://www.ved.gov.ru/mdb/vto/soglashenia_vto

44. Чирак М. В., Чирак І.М. Стан та джерела зростання українського експорту сільськогосподарської продукції. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/61.pdf.

45. Шевчук В. О., Черкас Н. І. Вплив динаміки промислового виробництва регіону та географії зовнішньої торгівлі на технологічний експорт. Регіональна економіка. 2008. № 2. С. 34-43.

46. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. URL: <http://bakertilly.ua/news/id44424>

47. Alston J.M., M.A. Andersen, J.S. James, and P.G. Pardey. 2010. Persistence Pays: U.S. Agricultural Productivity Growth and the Benefits From Public R&D Spending. New York : Springer

48. Chartier O., M. Doghmi, and M. van den Broek. 2014b. Study on Investment in Agricultural Research: Review for France. Paris: The Impact of Research on EU Agriculture (IMPRESA). Available at the IMPRESA website

49. World Bank, Agricultural Innovation Systems: From Diagnostics toward Operational Practices, 2006. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/>

50. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../

51. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../

52. Murina M., Nicita A. Trading with conditions: the effect of sanitary and phytosanitary measures on lower income countries' agricultural exports. Policy issues in international trade and commodities research study series № 68. United Nations New York and Geneva. 2014. URL: [http://unctad.org/en/Publications Library/itcctab70_en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/itcctab70_en.pdf)

53. Cadot O., Asprilla A., Gourdon J. Deep regional integration and non-tariff measures: A methodology for data analysis. Policy issues in international trade and commodities research study series № 69. United Nations New York and Geneva. 2015. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/itcctab71_en.pdf

54. . Green Economy and Trade Opportunities Project: Synthesis Report. United Nations Environment Programme. UNEP. 2016. P. 35. URL: http://www.unep.org/greeneconomy/sites/unep.org.greeneconomy/files/publications/getopsynthesisreport_web_0.pdf

55. . United Nations Office for Project Services (UNOPS). Офіс проектних послуг ООН. URL: <https://www.unops.org/english/Pages/Home.aspx>

56. Trofimtseva O. Organic in Ukraine. Ministry of Agrarian Policy and Food Ukraine. 2017. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/imagesukrain>

57. Agricultural trade implications of COVID-19 Export progress <https://www.agriculture.gov.au/sites/default/files/documents/tmad-trade-implications-factsheet-5.pdf>

58. Impacts of the COVID-19 Pandemic on the Global Agricultural Markets <https://link.springer.com/article/10.1007/s10640-020-00473-6>

59. Worldatlas.com. (2019). World Map / World Atlas / Atlas of the World Including Geography Facts and Flags - Worldatlas.com - WorldAtlas.com. [online] Available at: <https://www.worldatlas.com/> [Accessed 10 May 2019]

60. Official site UNCTAD Режим доступу: <https://unctad.org/>